

ZVLÁŠTNÍ MANŽELSKÉ PRAVO OSOB ŽIDOVSKÉHO NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ V LETECH 1783-1945

(K dějinám diskriminace v manželském právu kapitalistické společnosti)

Jiří Klabouch

Při sledování obecnějších vývojových linií manželského práva má značný význam studium překážek a záповědí manželství, které ohraničují okruh možností, jež společnost na tom kterém vývojovém stupni poskytuje svým příslušníkům k založení manželství a vedení rodinného života.

V buržoasním právním řádu jsou překážky a záповědí manželství formulovány především v občanském právu, ale velmi významná omezení přinášejí i předpisy práva správního. Tyto záповědi, které se do občanského zákoníku nepromítají buď vůbec nebo jen nenápadně, znesnadňovaly však nebo přímo znemožňovaly rozsáhlým skupinám nebo vůbec všemu obyvatelstvu uzavření manželství a teprve jejich studiem získáme úplný obraz všech právních omezení manželství za kapitalistického řádu. Vysoký průměrný věk vstupu do manželství nebo vůbec nemožnost založit rodinu jsou nutnými následky, k nimž tato ustanovení buržoasního práva vedou. Překážkám a záповědím, založeným v množství ne vždy snadno přístupných a rychle se měnících předpisů správních, bývá literaturou věnována podstatně menší pozornost než předpisům občanského práva. Proto není možno opřít se při studiu jednotlivostí jejich vývoje o právníckou literaturu civilistickou v té míře, jako u překážek občanskoprávních, a teprve historickou rekonstrukcí vysvitne jasněji jejich dosah a společenské důsledky, jež v literatuře nebývají vždy doceňovány.

Proto se mi jevilo nutným na okraji větší práce věnované této tematice vyjasnit podrobněji vývoj předpisů upravujících některé překážky a záповědi, jak se podávají z předpisů správního práva, aby byl připraven podklad pro vyvození obecnějších závěrů, který v té míře u ostatních překážek manželství zjednáván být nemusí. V tomto článku běží o překážky, které vznikaly ve zvláštním manželském právu pro osoby židovské konfese (§§ 123—136 OZO), avšak nelze je pochopit odtrženě od vývoje celého manželského práva židovských osob v našich zemích v epoše kapitalismu.

Židovského obyvatelstva byl u nás již po třicetileté válce poměrně značný počet, který ještě vzrostl, když se sem přistěhovali r. 1670 židé vypuzení z Vídně a z Rakouska.¹

¹ Srov. k tomu (E. Hecht) - M. Kayserling - (M. Doctor) - A. Biach, Lehrbuch der jüdischen Geschichte und Litteratur (vydání pro Rakousko, Leipzig 1909) str. 199 a násl.,

Židovské obyvatelstvo žilo ve vysoce přelidněných ghettech, jejichž rozsah již zdaleka nepostačoval rostoucí populaci.² Strašlivé hygienické poměry, které v nich panovaly, činily z nich východiště morových epidemií a jejich účinky byly tu přímo děsivé.³ Židovské obyvatelstvo bylo ostře sociálně diferencováno: zatím co velká většina obyvatel, vyřazená prakticky z výrobní činnosti, žila v bídě, úzká vrstva starousedlých peněžníků, ovládající ve spojení s rabínstvem instituce židovské samosprávy a kultu, představovala v hospodářském životě země významnou sílu a její vliv sahal daleko za hranice ghett. Jejich poplatnická schopnost byla jedinou záštitou židů proti všeobecné animositě křesťanského obyvatelstva i úřadů, která vyrůstala z hospodářské konkurence a byla silná zejména koncem 17. a poč. 18. století. Protižidovské tendence dosáhly jen částečného úspěchu omezením počtu židovského obyvatelstva z r. 1725⁴ a přechodným vypuzením židů ze zemí české koruny v r. 1743, jež však nebylo ve skutečnosti provedeno a bylo v letech 1743—8 zase odvoláno. Před emancipací tvořily české země se svým režimem tolerování jen určitého počtu židovských rodin jakousi střední cestu mezi úplným zákazem usídlování ve Vídni a v Rakousku, a poměrnou volností, které se těšili židé v Haliči. Tam mělo židovské osídlení rozsah masový a haličské poměry to byly od r. 1772 především, které určovaly všechna zákonodárná opatření habsburské monarchie v židovských záležitostech. Avšak židé z českých zemí, ačkoli zůstávali počtem daleko za židy haličskými, představovali kulturně i hospodářsky nejvyspělejší část židů habsburské monarchie. Nejdále dospěli židé na Moravě, kterým se generálním policejním řádem pro židy z r. 1754⁵ dostalo pevné organizace v zemském měřítku se značnou samosprávou, které židé v Čechách dosáhli až mnohem později.⁶

kde i další přehled dějin židů ve střední Evropě. Souhrnný nástin novějších dějin židů v Čechách podali pouze J. Schiffner, *Kurze Geschichte der Juden in Böhmen* v *Gallerie der interessantesten und merkwürdigsten Personen Böhmens nebst der Beschreibung böhmischer Landesseltenheiten alter und neuer Zeiten V.* (Prag 1804) str. 287—358, a A. F. Tokstein: *Židé v Čechách* (Praha 1867, 2. vyd. 1938) způsobem dnes již zcela nepostačujícím.

² Placht, *Lidnatost a společenská skladba českého státu* (Praha 1957) str. 310 odhaduje počet židů v Praze k r. 1680 asi na 10 tis. osob, k r. 1702 na 11.617, k r. 1726 na 10.507. Tento počet lidí byl stěsnán asi do 300 domů pražského ghetta, kde na jeden dům připadalo průměrně asi 37,8—31,55 osob. Dům č. 40 ve II. čtvrti měl např. asi 150 obyvatel, v řadě domů bydlelo asi 100 lidí apod. Netřeba podotýkat, že tehdejší domy byly podstatně menší než dnešní. Jak probíhal v těchto podmínkách osobní a rodinný život židů, můžeme si snadno představit. Poměry nebyly lepší ani na venkově. Moravský generální policejní řád pro židy z r. 1754 (odd. I, čl. 17, odst. 3) zakazuje z důvodů veřejné mravopoctnosti, aby několik rodin bydlelo v téže místnosti a nařizuje, aby se alespoň od sebe oddělily zástěnami popř. dohodly na střídavém bydlení v objektech, které nelze rozdělit. Že se ovšem neutěšené bydlení židovských rodin nedalo změnit žádnými nařízeními, dokud trvala ustanovení o omezení jejich pobytu, je samozřejmé.

³ Placht, l. c. str. 310 uvádí za epidemie v r. 1680 mezi židy 3529 obětí, roku 1713 3703, tedy asi třetinu obyvatelstva.

⁴ K tomu srov. J. Prokeš, *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské*, *Ročenka společnosti pro dějiny židů v Čs. republice I.* (1929) (v dalším jen: RSDŽ), str. 41—224.

⁵ Otištěn u A. v. Cramera, *Gesetzsammlung für die Judenschaft in den k. k. Staaten in chronologischer Ordnung I.*, Prag 1793, č. 7.

⁶ Vývoj organizace a právního postavení židů popisuje nejlépe J. E. Scherer, *Uebersicht der Judengesetzgebung in Oesterreich vom 10. Jhdt. bis auf die Gegenwart* (zvl. otisk z *Oesterr. Staatswörterbuch*, Wien 1895). Podrobný rozbor právní organizace židů před emancipací má G. Klinger, *Praktischer Rathgeber in Militair-Angelegenheiten und Judensachen* (Brünn 1826), díl II., str. 122 a násl., A. Enegelmayr, *Die Unterthans-Verfassung d. Kgr. Böhmen II.* (Wien 1831), str. 308—371, H. v. Scari, *Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k. k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen* (Brünn 1835) a H. v. Kopetz, *Versuch einer systematischen Darstellung der in Böhmen bezüglich der Juden bestehenden Gesetze und Verordnungen* (Prag 1846).

Právo, kterým se spravovaly manželské poměry židů, bylo založeno na mojžíšských předpisech Starého zákona (Tora a Pentateuch), Talmudu (IV.—V. stol. n. l.) a Šulchan Aruchu (XVI. stol.), ale zdaleka nedosahovalo té přesnosti a poměrné stability, jaká vyznačovala např. kanonické právo katolíků po Tridentinu.⁷ Židé náruživě lpěli na liteře svých posvátných textů, avšak jejich výklad v judikatuře rabínských soudů jednotlivých náboženských obcí se různil poměrně značně a nebylo žádné vyšší instance, která by ji sjednocovala. Přece však je možno v židovském manželském právu na konci feudalismu konstatovat některé svérázné rysy, v nichž se přežitkově odrážejí ještě životní podmínky primitivní židovské společnosti v Palestině. Přes to, že vycházelo ze stejných kořenů jako manželské právo křesťanů, stálo tu vedle něho jako samostatná individualita, mezi židy jediné respektovaná.

Židovské náboženství neznalo onoho kultu pohlavní zdrženlivosti a askese, jaký propagovalo křesťanství; nábožensky motivovaný zájem na uchování rodiny byl důvodem toho, že uzavřít manželství a zanechat legitimní potomstvo bylo pro každého žida přímo náboženskou povinností, za jejíž nesplnění hrozily újmy v životě posmrtném. Proto podle židovského práva nikdo, ani nezletilci, nepotřeboval souhlas třetích osob k uzavření manželství (průměrný věk vstupu do manželství býval u židů skutečně poměrně nízký) a také u židovských náboženských funkcionářů nebylo žádné analogie křesťanského celibátu. Snaha po udržení kontinuity rodu byla také základem levirátu, který byl jednou z nejcharakterističtějších institucí židovského manželského práva. Zemřel-li ženatý žid bez potomků, vznikala vdově po zesnulém a jeho nejstaršímu bratrovi povinnost uzavřít mezi sebou manželství s tím, že prvním dítěti z něho narozenému bude dáno jméno zesnulého a bude pokládáno za jeho potomka. Tento předpis, jehož důsledné uplatnění, byl-li povinný bratr

⁷ O židovském manželském právu pojednává početná literatura, v níž je však nutno pečlivě rozlišovat, co se týká manželského práva židů v jejich původní vlasti Palestině a jeho dalšího vývoje v evropských zemích během feudalismu. Z hlavních prací uvádím zejm. Z. Frankel, *Grundlinien des Mosaisch-Talmudischen Eherechts* (Breslau 1860); L. Lichtschein, *Die Ehe nach mosaisch-talmudischer Auffassung und das jüdische Eherecht* (Leipzig 1879); M. Mielzinner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times and its relations to the Law of the State* (New York 1901); E. Weill, *La femme juive. Sa condition légale d'après la Bible et le Talmud* (Paris 1907); A. Billauer, *Grundzüge des babylonisch-talmudischen Eherechts* (Berlin 1910); L. Biau, *Die jüdische Ehescheidung und der jüdische Scheidebrief I. II.* (Strassburg-Budapest 1911—12); A. Eberharder, *Das Ehe- und Familienrecht der Hebräer* (Münster i. W. 1914); L. M. Epstein, *The Jewish Marriage* (New York 1914); R. Lévy, *Le divorce juif et les conflits de lois qu'il peut engendrer* (Paris 1929); Ascher J. Hananel, *Der Ehescheidungsbrief im jüdischen Recht* (Breslau 1927) a hesla Ehe, Ehebruch a Ehescheidung v *Encyclopaedia Judaica* VI., str. 223—271, kde další literatura. Mimořádný význam má práce kyjovského rabína M. Duschaka, *Das mosaisch-talmudische Eherecht mit besonderer Rücksicht auf die bürgerlichen Gesetze* (Wien 1864), a I. Grassla, *Das besondere Eherecht der Juden in Oesterreich* (Wien 1838), kde je židovské manželské právo srovnáváno s občanským právem rakouským.

již ženat, předpokládalo přípustnost polygamie, narážel ovšem v životních podmínkách rozptýlené židovské diaspory na značné obtíže, a byl interpretací co možno zmírňován. Zásadně však uvolnění vázanosti z levirátu vyplývající (vdova nesměla bez jejího zrušení uzavřít další sňatek) umožňovala pouze ceremonie zv. chalizza: muž, který se nechtěl oženit s vdovou po bezdětném bratrovi, byl nucen nechat si ve veřejném shromáždění vysvléci rituální střevíce na znamení bezecti, připustit, aby mu vdova naplivala do obličeje, a strpět z její strany veřejné spílání. Jak přestávaly být levirátní sňatky pravidlem a stávalo se stále častěji nutným rušit vázanost levirátem založenou, zmírňovala interpretace infamující charakter chalizy, nicméně ještě po zavedení státního manželského práva na konci 18. stol., jehož ustanovení levirát výslovně znevažovala, byla v ortodoxních židovských kruzích chaliza praktikována, popř. do svatebních smluv kladeny klauzule jež měly zabránit uplatnění nároků z levirátů plynoucích, ačkoli tyto již neměly právní relevance.⁸ Z chápání manželství jako náboženské povinnosti vycházelo v židovském právu i pojetí překážek manželství: jejich nedbání nemělo za následek neplatnost manželství, ale děti z nedovoleného manželství nebyly pokládány za otcovy potomky a nebyly počítány do jeho rodiny. Tak sice nedovolené manželství zůstávalo v platnosti, ale míjelo se svým hlavním cílem. Překážky manželství však nebyly vcelku v židovském právu vedeny tak daleko jako v právu kanonickém.

Manželství podle židovského práva mělo smluvní povahu a nebylo svátostí, takže k jeho vzniku nebylo třeba náboženských obřadů. Instituce zasnub a ohlášek nebyly v židovském právu vůbec známy a splývaly s určitými stadii svatebního obřadu. Důsledkem smluvního pojetí manželství bylo, že manželství mohlo úplně zaniknout za života obou manželů, jestliže muž vydal ženě propouštěcí list. Instituce rozvodu od stolu a lože byla židovskému právu úplně cizí. Původní velmi široká volnost obou stran dosáhnout rozlučky byla sice judikaturou postupně omezována a u evropských židů převládla od 11. stol. zásada, že k rozluce může dojít jen dohodou obou manželů, nevzejdou-li zvláštní důvody pro roz-

⁸ Nařízení českého gubernia ze 16. srpna 1810 (XXVIII. sv. K r o p a t s c h k o v y sbírky resp. III. svazek G o u t t o v a pokračování č. 173, str. 166—8) ne s úplnou znalostí židovských poměrů konstatuje, že židé přes opačná ustanovení státního manželského práva nadále uzavírají sňatky mezi osobami úzce sešvagřenými nebo dispensují náboženskými ceremoniemi, jež nemají právní platnosti, a nařizuje republikovat příslušná nařízení starší, která to zakazují. Ve skutečnosti běží zřejmě o levirát a chalizzu. Ještě vydání občanského zákoníka z druhé pol. 19. století s odvoláním na čl. 14 prosincové ústavy (č. 142/1867 ř. z.) upozorňovala, že k chalizze nikdo nemůže být nucen. Jako náboženský akt dochovala se chalizza až do našich dob. K bližšímu o levirátu a chalizze srov. D u s c h a k 110—116 a G r a s s i 71—74. Duschak už dovozuje, že chalizzu není třeba vykonat v případech, kdy levirát nelze uskutečnit podle státních zákonů nebo jestliže bratr zemřelého dluží v cizině. Z obřadu bylo vypouštěno naplívání do obličeje a také ostatní infamující úkony byly všelijak obcházeny.

luku jednostrannou, přece však zůstávala dosti rozsáhlá možnost zrušit manželství za života obou manželů.

Tímto právem, jež se v mnohých bodech značně lišilo od manželského práva katolíků, spravovaly se manželské poměry židů u nás žijících až do konce 18. stol. bez omezení, neboť stát sice reguloval počet židovských rodin a tím uzavíraných sňatků, ale do materiálních ustanovení židovského práva nijak nezasahoval. Jen na Moravě upravil zmíněný policejní řád některé nepodstatné detaily svatební ceremonie. Manželské spory soudily židovské soudy za rozhodujícího vlivu rabínů.

Josefinský manželský patent ze dne 16. ledna 1783 č. 117 JGS, respektující zvláštnosti manželského práva evangelíků, žádná zvláštní ustanovení pro osoby židovského vyznání nepřinesl, a stalo se okamžitě sporným, zda to znamená ponechání židů při jejich dosavadním manželském právu, nebo zda mají být na židy vztahována ustanovení tohoto patentu pro akatolíky. Narazila tu na sebe od počátku tendence státních orgánů zabránit obcházení reformních zákonů a nepřipustit žádné odchylky, pokud nejsou výslovně povoleny, a na druhé straně fanatická snaha ortodoxního židovstva udržet se při svých nábožensky podložených zvláštnostech bez ohledu na státní zákonodárství. Jejich zápas je potom příznačný pro celou dobu počátků státního zákonodárství v manželských záležitostech židů na naší půdě.⁹

Pro vytváření faktické situace bylo rozhodné, která strana si zachová v rukou jurisdikci v manželských sporech, a bylo důležité, že odpor židů proti chystané jurisdikční normě, vedený zejména z Moravy, dosáhl dv. dekretem z 25. srpna 1783¹⁰ částečného úspěchu. Jím bylo nařízeno ponechat v činnosti židovské soudy první instance aspoň tam, kde je nelze pokládat za *forum exceptum*, ale za obecné soudy místa, tj. tam, kde židovská ghetta tvořila samostatné politické obce, jako v Praze a některých jiných městech zejména na Moravě. Tyto soudy se sice měly řídit obecným soudním řádem z r. 1781 a připouštět odvolání jen k apelačním soudům, ale bylo výslovně řečeno, že se ve věcech, jež se dotýkají židovského náboženství, mají řídit svými vlastními pravidly. Je jasné, že toto ustanovení poskytlo dostatečnou legální základnu pro aplikaci ži-

⁹ K Josef. manželskému patentu viz J. Tureček, Manželský patent Josefa II. v *Miscellanea historico-juridica* (Praha 1940), str. 278—291. Poměry židů v druhé pol. 18. stol. se obecně zabývá L. Singer, *Zur Geschichte der Toleranzpatente in den Sudetenländern* v *RSDŽ V.* (1933), str. 223—303. K dějinám židovského manželského práva před OZO srov. C. J. Pratobevera v *Materialien zur Gesetzkunde und Rechtspflege in den österr. Staaten III.*—1817, str. 231—250; T. Dolliner ve (Wagners) *Zeitschrift für österr. Rechtsgelahrtheit und politische Gesetzkunde* 1827, 2. Band, str. 317—324; Grassl l. c. str. 10—12; A. Domin-Petrushevecz: *Neuere österreichische Rechtsgeschichte* (Wien 1869), str. 127.

¹⁰ Č. 70 sb. Cramerovy I., str. 164; na Moravě vyhlášen dne 4. září 1783 (Cramer I. č. 62, str. 154—5).

dovského práva i v manželských záležitostech, zejména když rabínské soudy mohly spoléhat na loajalitu stran.

Avšak tento počáteční úspěch se ukázal jen přechodným; v Čechách 1. března, na Moravě 31. března 1784 byl vyhlášen dv. dekret,¹¹ který dnem účinnosti jurisdikční normy (1. července 1784) zastavoval činnost zvláštních rabínských soudů (jmenovitě v Praze, Kolíně a Ml. Boleslavi) a slučoval je s obecnými soudy místa, které měly převzít jejich soudní knihy, a dv. dekret z 28. května 1785¹² prohlásil pak výslovně že podřizuje židovské obyvatelstvo bez jakýchkoli výjimek obecným soudům bydliště, jelikož případ, že by židovský soud byl obecným soudem místa, nikde nenastal, čímž byl dv. dekret z 25. srpna 1783 derogován výslovně a nad zvláštním židovským soudnictvím vynesen ortel definitivní.

Jakmile se vymkla židovským rabínům z rukou faktická soudní moc, přestala být snesitelnou nejasná úprava manželského práva, a bylo třeba jasně rozhodnout, jak si mají v této věci soudy počínat. Kompilační komise nehodlala za žádnou cenu ustoupit v manželských věcech židů od státní jurisdikce, ale doporučila ústupky v materiálním právu po slyšení sboru rabínů, který se měl vyslovit o tom, která ustanovení manželského patentu 117/1783 odporují jejich náboženským názorům. Naproti tomu státní rada v dubnu 1785 doporučila ponechání jurisdikce v manželských věcech v první instanci židovským soudům s tichým předpokladem, že se budou řídit vlastním manželským právem. Císař se však přiklonil ke stanovisku kompilační komise a nejv. rozhodnutím z 18. dubna 1785¹³ bylo rozhodnuto, že židovská manželství musí být až na další posuzována podle ustanovení obecného manželského patentu a spory o nich rozhodovány obecnými soudy místa, resp. politickými úřady.¹⁴ Pro židy to byla tedy úplná porážka.

Aby se poněkud ustoupilo stížnostem, které se proti tomu s nebývalou intenzitou zdvihly zejm. z Haliče a z Moravy, bylo rozhodnuto vyžádat si dobrozdání o židovských manželských poměrech od kvalifikovaných znalců, aby se s nimi státní úřady seznámily a mohly posoudit nutnost jejich zvláštní úpravy. Z těchto dobrozdání se nám zachovalo memorandum vrchního rabína pražské náboženské obce Ezechiele Landaua,¹⁵ které bystře a se znalostí věci srovnává předpisy josefinského manželského patentu s tehdy u nás užívaným židovským právem, nalézajíc rozdíly skoro v kaž-

¹¹ Č. 73 sb. Cramerovy I., str. 166–7.

¹² Vyhlášen na Moravě 2. června, v Čechách 7. června 1785, č. 88 sb. Cramerovy I. str. 216. Srov. též dv. dekret z 23. května 1785 č. 437 JGS.

¹³ Č. 85 sbírky Cramerovy I. str. 204; vyhlášeno na Moravě 22. dubna, v Čechách dne 26. dubna 1785.

¹⁴ K tomu srov. C. Hock-H. L. Bidermann, *Der österr. Staatsrath 1760–1848* (Wien 1879) str. 258.

¹⁵ *Das mosaisch-talmudische Eherecht von Rabbi Ezechiel Landau auf Verlangen Josefs II. gegen Anwendung des k. Ehepatentes auf die Juden erstattetes Gutachten*, vydal dr. A. Kisch, Leipzig 1900.

dém bodě. V naději, že zachrání pro židy platnost jejich manželského práva v celku, snaží se však Landau existující difference bagatelisovat, konstruuje shodu i tam, kde běží jen o podobnost nebo analogii, a zdůrazňuje elastický charakter židovského práva a jeho schopnost přizpůsobit se zásahům státu. Je patrné, že představa, že by měla být nábožensky podložená pravidla manželského práva pozměněna byť i jen v nejmenším, byla i pro nejvyspělejší představitele židovstva zcela nepřijatelná.

Kompilační komise však právě v důsledku nedostačujícího důrazu Landauova na rozdíl mezi státním a židovským manželským právem dospěla k názoru, že kodifikace zvláštního manželského práva pro židy je zbytečná, a doporučila jen některé menší ústupky v materiálním právu při ponechání státní jurisdikce v manželských sporech židů již od první instance. Horten zamýšlel provést jen odchýlné vymezení překážek švagrovství a příbuzenství a zvláštní úpravu rozlučování manželství pro židy, ale většina komise se kvůli nestejnému oprávnění muže a ženy v této věci podle židovského práva a v zájmu dětí postavila i proti tomu, a navrhla podříditi židy v otázce rozluky předpisům pro akatolíky.¹⁶ Státní rada se po diskusi s tímto návrhem ztotožnila a doporučila jen respektovat při rozluce formu propouštěcího listu. Císař však také tentokráte, přesvědčen, že rozdíly státního a židovského manželského práva jsou nepodstatné, zakázal rozh. ze 4. března 1786 jakékoli výjimky v manželském právu a podle toho byl kompilační komisí 22. března vypracován návrh patentu, který pouze přizpůsoboval ustanovení pat. 117/1783 náboženské organizaci židů a stavěl je v otázce rozluky na roveň akatolíkům. Císař však opětovně vrátil návrh patentu se zásadní připomínkou (jež však nebyla v souladu s principy jeho vlastního manželského patentu), že manželství, jako kterákoli jiná smlouva, může být rušeno jen za souhlasu obou stran a nelze je rušit jednostranně.¹⁷

Podle toho byla osnova znovu upravena a vyhlášena potom jako tzv. manželský patent pro židy z 3. května 1786 č. 543 JGS, který ve své stručnosti zůstával neurčitý a plný rozporů. Vztahuje na židovská manželství *mutatis mutandis* předpisy josefinského manželského patentu, respektuje zvláštní židovské náboženské názory na překážky příbuzenství a švagrovství jen potud, že povoluje zemským politickým úřadům z důvodů zvláštního zřetele hodných z těchto překážek dispensovat a § 3 podle císařského přání stanoví, že manželství židů může být zrušeno jen obapolným souhlasem. Jelikož však tomuto rozhodnutí nebyla přizpůsobena ustanovení pat. 117/1783 pro akatolíky, která jim za jistých okol-

¹⁶ K diskusi v kompilační komisí srov. P. H. HARRASOWSKY, *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen* IV. (Wien 1886) str. 37—38.

¹⁷ Podrobnosti mají HOCK - B I D E R M A N N l. c. str. 259—261.

ností jednostrannou rozlučku povolovala, vytvořil tu § 3 pro židy privilegium odiosum, neboť přidával podmínku oboustranného souhlasu a vytvářel tak — patrně nevědomky — pro ně postavení podstatně horší.¹⁸ Nicméně patent 543/1786 byl posledním slovem josefinského zákonodárství v úpravě židovského manželského práva a za Josefovy vlády v tom již změna nenastala. Josefinský občanský zákoník z r. 1787 přejal ustanovení manželského patentu z r. 1783 a nemá tudíž o židovských manželstvích ani zmínky.

Josef II., jak ukazuje jeho několikeré osobní zakročení, prosazoval přes kompromisní sklony státní rady a kompilační komise cílevědomě sjednocení manželského práva pro všechny konfesní skupiny obyvatelstva a bezvýjimečné zachování státní jurisdikce v manželských věcech. Avšak jeho manželské reformy, které narazily na urputný odpor i v katolických kruzích, kde byly přece jen poněkud připraveny působením osvícenské ideologie, vzbudily v relativně zaostalém prostředí židovských ghett, ovládaných fanatickým rabínstvím, nesouhlas tím vášnivější, že nečinily jejich náboženským názorům ústupky ani nejmenší.

Marnou se však ukázala snaha těchto kruhů využít mlčení josefinského občanského zákoníka o manželských poměrech židů k tomu, aby se zase pokoutně zmocnily manželské jurisdikce.¹⁹ Naděje na úspěch tohoto pokusu byla teď menší než po roce 1783, neboť tentokrát neměli rabíni žádné, byť sebe pochybnější legální základny pro výkon soudní moci; aby byly nejistoty v tom směru úplně rozptýleny, deklaroval dv. dekret ze 12. srpna 1788 č. 871 JGS výslovně, že židovská manželství jsou podrobena obecným předpisům platným i pro křesťany.

Josefinská politika, která vcelku značně zlepšila postavení zejm. širokých mas chudších židů, vytvořila však i v židovských ghettech jakousi pokrokovou stranu, která počala josefinské reformy podporovat, a stála o jejich další rozvíjení.²⁰ Dálo se to namnoze již pod vedením židovské inteligence vysokoškolsky vzdělané, jež byla přímo zasažena osvícenskou ideologií. Během Josefovy vlády vytvořila se tak i mezi naším židovstvem dvě křídla, jejichž dělítkem byl mezi jiným i názor na josefinské manželské právo. Požadavkem reformní strany, jejímž duchovním vůdcem byl studující pražské právnické fakulty R. Joël, stalo se rozšíření židovského patentu pro Halič ze 7. května 1789,²¹ který přinášel židům dalekosáhlé výhody hospodářské, správní a školské, na české země. Patent zrušoval v oboru manželského práva numerus fixus židovských manželství,

¹⁸ K výkladu srov. Grassl l. c. str. 215.

¹⁹ Zakázalo to výslovně nařízení haličského gubernia ze 17. ledna 1788, cit. Dolliner ve Wagners Zeitschrift 1827 2. Bd. str. 319—20.

²⁰ K dalšímu srov. L. Singer, Zur Geschichte der Juden in Böhmen in den letzten Jahren Josefs II. und unter Leopold II. v RSDŽ VI. (1934) str. 200—208.

²¹ Otištěn u Singra l. c. VI. str. 269—273.

povolení politických úřadů k sňatku a zvláštní židovské svatební taxy. Za to byla židovská reformní strana ochotna uznat, argumentujíc spisy Grotia, Martiniho a Rieggera, právo státu upravit manželské i jiné poměry židů bez zřetele k mojžíšskému právu, a stavěla se kladně k ustanovením josefinského manželského patentu z r. 1783.²²

Naproti tomu konservativní strana vedená rabínstvem (v jejímž čele stál Landauův syn Samuel) a podporovaná židovskou velkou buržoasií, neobracela se proti nemeru fixu manželství a svatebním taxám, kterými trpěly jen široké vrstvy chudších židů a které bohatou buržoasií příliš netížily, majíc v tomto bodě jen námitky proti průtahům při vyřizování židovských žádostí o povolení sňatku. Trvala však fanaticky na zachování zvláštního židovského manželského práva.

V době protijosefinské reakce po nastoupení Leopolda II. podala, využívajíc situace, císaři 21. května 1790 v tomto smyslu petici. Na ni reagovala pokroková strana 2. července 1790 protipeticí, ale polemika obou stran, z nichž každá popírala legitimaci druhé mluvit jménem židovstva z Čech, stala se bezpředmětnou, když u dvora zasáhla deputace židů haličských, která šla ve svých požadavcích ještě dále než konservativci v Čechách, žádajíc vedle židovského manželského práva i obnovení rabínské jurisdikce v manželských sporech. Názor haličských židů měl u dvora vyšší váhu. Jejich žádost podporovala dvorská kancelář a byla postoupena dv. komisi ve věcech zákonodárných, která sice nemínila ustoupit od státní jurisdikce v manželských věcech, ale doporučila s odvoláním na své stanovisko z l. 1783—5 ústupky v materiálním právu chovajíc pouze obavy, aby povolení rozluky formou propouštěcího listu nevedlo k tiché obnově rabínské jurisdikce.²³ Po obdobném vyjádření státní rady rozhodl Leopold 2. února 1791 na nátlak politických úřadů kladně, a v souladu s tím byl dne 21. března 1791 vydán dv. dekret č. 130 JGS,²⁴ který zavedl pro židovská manželství (pravděpodobně na základě materiálů, které kdysi dodal Landau) řadu zvláštních ustanovení, jež založila hlavní principy rakouského židovského manželského práva, jak platily v podstatě až do r. 1919. Jsou tu již způsobem odchyľujícím se od kanonického práva (byť nikoli zcela v souladu s právem židovským) vymezeny překážky příbuzenství a švagrovství, povolena rozluka manželství propouštěcím listem za souhlasu obou stran a v případě dokázaného cizoložství manželky i proti její vůli (čímž zase zrušeno ust. § 3 pat. 543/1786), a tato ustanovení jsou pak celkem beze změn jen lépe propracována v Občanském zákoníku z r. 1811.

²² Singer l. c. VI. str. 222 a 225—7.

²³ K dějinám přípravy patentu 130/1791 Harrasowsky, Codex Theresianus IV. str. 38, a Singer l. c. VI. str. 233—5, jejichž zprávy nejsou však zcela v souladu.

²⁴ K rozboru srov. Grassl str. 63—5, 74—6 a 213—7.

Je tedy patent 130/1791 JGS a zvláštní manželské právo pro židy výsledkem porážky josefinského manželského zákonodárství a osvícenské strany mezi židovstvem. Rabíni jím za podpory židovské buržoasie upevnili svůj prestiž, prosadivše respektování aspoň některých náboženských požadavků ze strany státu, a obětovali tomu bezohledně vyhlídky širokých mas chudých židů na dosažení manželství zrušením numeru clausu. Redukční ustanovení z r. 1726 zůstala beze změny v platnosti a židovský patent pro Čechy z 3. srpna 1797, který numerus fixus židovských manželství zakotvil více než na půlstoletí další, byl potom nutným důsledkem této sobecké politiky, která zmařila rozšíření židovského patentu pro Halič z r. 1789 na české země.

Přece však ani patentem 130/1791 ortodoxní židovské kruhy všech svých cílů nedosáhly: nejenže nebyla obnovena rabínská jurisdikce v manželských záležitostech, ale i materiální právo, které bylo zavedeno, stavělo se stále v mnoha bodech proti některým základním náboženským zásadám (levirát). Aby prosadili platnost svého manželského práva vcelku, uchýlili se tentokráte židé k nové taktice: odmítajíce brát zřetel k ostatním předpisům manželského práva, jak platily obecně pro všechny konfese tehdy ve formulaci 1. dílu Josefinského občanského zákoníka, prohlásili odchylky patentu 130/1791 JGS pro židy za jejich výlučné manželské právo, které v mezerách doplňovali svými náboženskými zvyklostmi.

Proti tomu se muselo ozvat v devadesátých letech hned několik dalších předpisů, které znovu deklarovaly, že i pro židovská manželství platí obecné předpisy bez ohledu na to, zda odporují jejich náboženství, vysvětlily některé nové jednotlivosti a v řízení o rozluku zavedly i u židovských manželství defensora matrimonii.²⁵

Stejně třenice se však opakovaly, když došlo od 1. ledna 1798 v Haliči k aplikaci tzv. západohaličského občanského zákoníka, neboť předpisy patentu 130/1791 nebyly podle tradice rakouského zákonodárství do zákoníku pojaty. Soudy v Haliči aplikovaly na židy předpisy platné pro manželství akatolíků, a rabíni jevíli proti tomu snahu řídit se vcelku svým vlastním manželským právem, což muselo být uvedeno na pravou míru opět několika předpisy.²⁶

Zkušenosti, které rakouská legislativa učinila s houževnatým lpěním židů na vlastním manželském právu, s jakým se po dvacet let, využívajíce sebemenších mezer a rozporů v předpisech, snažili vymknout státní re-

²⁵ Gub. nař. pro Čechy z 18. března 1792 (srov. Ofner, Der Urentwurf und die Beratungs-Protokolle des österr. allg. bürgerl. Gesetzbuches I. [Wien 1888] str. 114), znovu § 34 patentu z 3. srpna 1797, dále dv. dekret z 3. prosince 1792 č. 70 JGS a dv. dekret ze 6. března 1794 č. 159 JGS.

²⁶ Patent z 28. října 1800 č. 510 JGS; dv. dekret z 9. listopadu 1803 u Dollinera ve Wagners Zeitschrift 1827/II. str. 323.

glementaci manželského práva, jí konečně přiměly k tomu, stabilisovat zvláštní židovské manželské právo přímo v zákoníku.

Přitom přišly znovu na přetřes i zásady materiálního židovského manželského práva. Ve schůzích dvorské komise ve věcech zákonodárných dne 22. února a 8., 15. a 22. března 1802²⁷ usneseno na návrh dolnorakouského apelačního soudu, podporovaný Zeillerem, zařadit za § 71 původního návrhu zvláštní ustanovení o překážkách švagrovství a příbuzenství pro židy, jak je formuloval patent 130/1791. Ozval se však proti tomu odpor z pléna komise a bylo upozorněno na to, že se tím znemožňuje levirát, který je pro židy kategorickou náboženskou povinností. Zeiller však vyřídil námitky poukazem na to, že proti ustanovením patentu 130/1791 nebyly ze strany židů vzneseny stížnosti a tak bylo usneseno ustanovení patentu 130/1791 beze změny přijmout, čímž byl levirát na našem území definitivně odstraněn.

V kruzích dvorské komise, jak je z protokolů patrné, projevovala se po celou dobu jednání jen malá informovanost o židovských manželských poměrech. Např. sám Zeiller ve schůzi 15. března 1802 nesprávně tvrdil, že židovská manželství musí posvěcovat rabín, dovolávaje se toho, že „er habe einen der angesehenen und vermöglicheren hiesigen Juden vernommen“ jako důkazu.²⁸ Jen dvorní rada Lyro, díky svým administrativním zkušenostem z Haliče a Sonnenfels, sám židovského původu, měli určitější vědomosti. Sonnenfels také upozornil na to, že pojmem duchovního správce židů jest rozumět širší okruh osob než rabíny, což je důležité zejména u ohlášek, které podle dosavadních předpisů vůbec nelze provádět tam, kde není ani rabín ani synagoga a kde bydlí jen několik osamocených židovských rodin. To bylo pro členy komise novinkou a zapochybováno vůbec o tom, zda židé v takových případech dosud ohlášky dle zákonných předpisů konali. Někteří se klonili k tomu raději židům povinnost ohlášek vůbec neukládat, ale většina se konečně rozhodla pro jejich zachování s tím, že v nedostatku náboženského střediska může ohlášky provést hospodářský úřad na příslušném panství. Poněvadž se takto hromadila zvláštní ustanovení o manželství pro židy ještě nad patent 130/1791, bylo konečně rozhodnuto, shrnout všechny předpisy již dobrozdání českých stavů ke Keesově osnově z r. 1792.²⁹

o nich na konci oddílu v jeden souvislý celek, jak k tomu ostatně radilo

Důsledky tohoto rozhodnutí projevily se už v návrhu prvního čtení, který komise na základě původního návrhu zpracovala, kde byly židovským manželstvím věnovány §§ 100—105 I. dílu. Při revisi tohoto návrhu, jak započala r. 1807, naléhalo na důkladnou reglementaci židov-

²⁷ Srov. Ofner, Der Urentwurf I. str. 93—4, 103—4, 108, 113—4, 127—9.

²⁸ Ofner I. str. 113.

²⁹ Harrasowsky, Codex Theresianus V. str. 44.

ských manželských poměrů zejména haličské gubernium³⁰ a v zasedání dne 25. května 1807 přijala revisní komise po dohodě s dvorskou kanceláří jako §§ 114—127 ustanovení shodná obsahově s předpisy již platnými a připomínající svou formulací již ustanovení OZO. V té podobě byly předpisy židovského manželského práva podrobeny superrevisi, kde v zasedání z 16. listopadu 1809 byly přijaty jen dvě nepatrné změny ve formulaci,³¹ dostalo se jim již číslování §§ 123—136 a přešly pak už beze změn do Obecného občanského zákoníku.

*

Skončily tedy tři desetiletí se vlekoucí spory o úpravu židovského manželského práva kompromisem tak, že sice jisté odchylky pro židovská manželství byly pod tlakem rabínstva podporovaného židovskou buržoasií do občanského zákoníku pojaty, ale v ostatním byli židé podrobeni obecně platným předpisům a neprosadili platnost svého manželského práva vcelku. Rakouská legislativa nedosáhla ani sjednocení manželského práva pro všechny skupiny obyvatelstva a rovnosti před zákonem, jak k tomu směřovala za vlády Josefa II., ani nevyhověla úplně náboženským požadavkům jednotlivých konfesních skupin. Naopak s nimi zůstala v mnohých bodech přímo v rozporu.

Ani ustanovení §§ 123—136, platná výhradně pro manželství židovská, nebyla totiž s židovským právním názíráním v úplném souladu. Je to následek nevelkých znalostí zákonodárné komise o židovských poměrech, naivního přenášení katolických představ do jiných náboženství, a toho, že se v celém jednání o kodifikaci manželského práva ustupovalo vždy jen konkrétním požadavkům, které židé vznášeli, a nebyl sledován cíl z vlastní iniciativy upravit jejich poměry soustavně. Tak ustanovení § 125, které vymezuje odchýlně od křesťanů překážky příbuzenství a švagrovství, jde přitom poněkud dále než židovské právo,³² a zejména znemožňuje levirát. Podobně ust. §§ 133—135 o rozluce se odchýlovala od židovských obyčejů, neboť manžel cizoložné ženy, chtěl-li dosíci jejího propuštění (což byl z hlediska židovské morálky nezbytný postulát), byl závislý na soudním uznání cizoložství, bez něhož nemohlo k rozluce dojít.³³ Pro sepsání propouštěcího listu nebyly zákonem předepsány žádné formální náležitosti, ačkoli právě na jeho formu kladlo židovské právo velmi složité požadavky,³⁴ a rakouské soudy pak uznávaly za postačující

³⁰ Ofner II. str. 350—1.

³¹ Ofner II. str. 510.

³² K tomu srov. Grassl str. 67—8 a 78—9.

³³ Srov. Grassl 217—9; Duschak 86.

³⁴ Mělo tím být zabráněno lehkomyšlnému rozlučování manželství. Např. Šulchan Aruch předpisuje 250 pravidel, z nichž muselo být v každém případě použito nejméně 220 a pominutí byť i jen jediného činilo celý akt neplatným.

písemné projevy, jež z hlediska židovského náboženství k rozluce na-
prsto nepostačovaly.³⁵

§§ 123—136 přinášely ovšem určité výhody ve srovnání s předpisy man-
želského práva platnými pro obyvatelstvo křesťanské; byl to vcelku užší
rozsah překážek příbuzenství a švagrovství³⁶ a zejména možnost rozluky
u katolíků vůbec nemožné, která byla židům za souhlasu obou stran
povolena z jakéhokoli důvodu (akatolíkům jen nepřekonatelný odpor). Ve
srovnání s akatolíky byli však židé v horší situaci, pokud jde o rozluky
jednostrannou, jež byla u židů možná jen v případě cizoložství manželky,
kdežto u akatolíků ještě z různých důvodů jiných (§ 115).³⁷

Tyto výhody, celkem nepatrné, byly však více než vyváženy újmami,
které způsobilo židovským náboženským a právním představám vztážením
předpisů platných obecně pro všechny konfese na jejich manželství.

Znamenalo to především zavedení židovskému právu neznámého poža-
davku souhlasu rodičů nebo zákonných zástupců ke statku nezletilců a
zavedení ohlášek, jejichž provádění bylo rozptýlenému židovskému oby-
vatelstvu, zejména na venkově, v mnohých případech obtížné, přestože
§ 126 po zkušenostech praxe přinesl tu jisté modifikace.³⁸ Paragraf 127,
předpisuje při svatebním obřadu účast rabína neb učitele náboženství,
jež podle židovského ritu nutná nebyla,³⁹ přenesl tu nevědomky křes-
ťanské představy na půdu, jež jim byla zcela cizí.

Židovskému právu se přičilo i kanonické pojmání účinků překážek
manželství jež činily manželství proti nim uzavřená neplatnými. Ta man-
želství židů, jež byla podle předpisů OZO neplatná, byla za taková prohlá-
šována stejným způsobem jako neplatná manželství křesťanů, bez ohledu
na to, že podle židovských náboženských názorů může manželství za-
niknout jen vydáním propouštěcího listu a že tedy manželství prohlášená
za neplatná podle §§ 94 a násl. z hlediska židovského dále trvají. Marná
byla snaha židů prosadit aspoň dodatečně respektování této formy, a
dvorská komise pro justiční zákonodárství potvrdila na dotaz oznámením
z 30. května 1816⁴⁰ výslovně, že není zapotřebí propouštěcího listu k to-
mu, aby se stalo rozhodnutí soudu o neplatnosti židovského manželství
účinným a aby mohly strany uzavřít manželství nové.

Vážnou diskriminací židů, která znamenala dokonce krok zpět proti
stavu před r. 1811, znamenal § 129, který připouštěl výklad skutečně

³⁵ Srov. H. Krasnopolski, Oesterreichisches Familienrecht (Wien 1911) str. 137,
pozn. 3.

³⁶ Viz srovnání, jež provádí Grassl na str. 68 a 79—80.

³⁷ Grassl str. 218.

³⁸ Grassl str. 92—98.

³⁹ Srov. Duschak str. 44—45.

⁴⁰ Otištěno v (Pratobeveras) Materialien für Gesetzkunde und Rechtspflege III. str. 218
č. 93.

u části komentátorů přijatý,⁴¹ že židovské manželství uzavřené s pomínutím jakéhokoli předpisu OZO je neplatné i v těch případech, kdy by manželství křesťanů bylo pouze nedovolené.)

Zvláště nedomyšlené bylo ustanovení § 132, které zavedlo i pro židy instituci rozvodu od stolu a lože po vzoru práva kanonického. Rozvod mohl podle toho nastat jednak z vůle obou stran, což bylo očividně nesmyslné, jelikož židovští manželé, shodující se v úmyslu zrušit manželské společenství, mohli stejně snadno dosáhnout přímo rozluky. Jistý význam mohl mít rozvod jen v případě, kdy o zrušení manželství usilovala toliko jedna strana, neboť tím bylo mírněno strohé ustanovení § 135, jež povolovalo židům jednostrannou rozlukou jen v případě ženina cizoložství. Je však těžko pochopitelné, proč OZO neučinil z důvodů pro jednostranný rozvod manželství přímo důvody pro jednostrannou rozlukou, když podle židovských náboženských názorů nemělo manželství svátostný charakter a v povolení jednostranných rozluk akatolíkům OZO byl daleko liberálnější: např. šílenství jednoho z manželů, špatné nakládání, úhlavní nepřátelství apod., které podle § 115 byly pro akatolíky důvodem k rozluce, mohly přivést židovské manželství jen do nepříroze- ného stavu rozvodu od stolu a lože.

Další diskriminace židů vystupovala zřejmě najevo v případech, kdy jeden z manželů přestoupil ke křesťanství. Úprava této eventuality zaměřovala legislativu intenzivně až do padesátých let 19. století, přičemž je charakteristické, že se celkem nepočítalo s případy opačnými, kdyby k židovskému náboženství přestoupil křesťan.⁴²

Již v diskusích kodifikační komise r. 1783⁴³ se vynořila otázka úpravy židovského manželství, kde jedna nebo obě strany přestoupí ke křesťanství. Učení obou náboženství se shodovalo v tom, že takové manželství zůstává v platnosti.⁴⁴ Rozlukou, kterou zákon v případě konverse jen jedné strany zřejmě pokládá za pravděpodobnou, podporuje povolením provádět ji podle pravidel platných pro židovská manželství nesmíšená (§ 136 OZO); přestoupí-li však ke křesťanství strany obě, může jejich manželství zaniknout jen podle předpisů platných pro příslušné vyznání křesťanské, tedy zpravidla vůbec ne, což bylo naprosto bezdůvodné, neboť tu zákon petrifikoval manželství, které nejsou posvěceno katolickým knězem nemělo svátostný charakter.⁴⁵

⁴¹ Tak Nippel, Erläuterung des ABGB Bd. 2 § 129 Nr. 1. Proti tomu Grassl str. 153—167.

⁴² Takové případy byly přece praktické zejm. v Haliči v řadách židovských konvertitů, kteří se zase vraceli k svému původnímu náboženství. Podle dv. dekretu z 23. září 1794 měly být takové osoby (zřejmě bez ohledu na trvajících manželský svazek) ve vší tichosti eskortovány za hranice.

⁴³ Harrasowsky, Codex Theresianus III. str. 38.

⁴⁴ Výslovně pro Čechy dv. dekret z 10. května 1801 a pro Halič dv. dekret z 28. června 1806 č. 771 JGS, § 136 OZO.

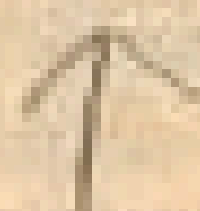
⁴⁵ Tak rozhodl konečně výnos ministerstva justice z 8. srpna 1853 číslo 160 ř. z.

Diskriminace židů vystupovala jasně také v řízení o rozluhu smíšeného manželství, neboť podle dv. dekretu z 10. srpna 1821 č. 1789⁴⁶ činí pokusy o smír jen křesťanský duchovní správce, který k nim zve také židovskou stranu. Potvrzení o podobných domluvách od rabína se nepožadovalo, neboť jak dovozovala literatura, bylo by ponižující, aby byl o věcech morálky křesťan poučován od židů.⁴⁷ Žádá-li o jednostrannou rozluhu strana židovská, odpadájí, na rozdíl od obecných ustanovení, pokusy o smír manželů vůbec. Akt předání resp. přijetí propouštěcího listu, k němuž se u nesmíšených židovských manželství požadovala osobní přítomnost stran před soudem, směla u smíšených manželství křesťanská strana vykonat plnomocníkem, aby se nemusela osobně této ceremonie účastnit.⁴⁸

Charakteristické bylo také, že v řízení o rozluhu židovského manželství a při jeho prohlášení za neplatné neustanovuje se defensor matrimonii jako u manželství křesťanů,⁴⁹ což se motivovalo v literatuře tím, že státu na zachování židovského manželství nezáleží v té míře, jako u manželství křesťanských.⁵⁰

Podobně tzv. překážka katolicismu, vytvořená dv. dekretem z 26. srpna 1814 č. 1099 JGS, jež konvertitům ke katolictví zakazovala uzavřít nové manželství ještě za života druhého rozloučeného manžela, byl-li tento akatolíkem, neměla místo v případě, že rozloučený manžel byl vyznání židovského.⁵¹

Vyloženě diskriminační charakter mělo pak ustanovení § 64, které zakazovalo manželství židů s křesťany a porušovalo nepokrytě rovnost před zákonem, jsouc nástrojem netajené segregace. Podobně § 135, který činil důvodem k jednostranné rozluce u židů cizoložství ženino, nikoli však mužovo, porušoval rovnost před zákonem zcela očividně.

*

Není divu, že manželské právo, jak se pro osoby židovské vytvořilo z předpisů OZO a jejich deklaratorií a novel, jež v některých případech přímo uráželo židovské náboženské představy (zákaz levirátu, nerespektování propouštěcího listu a jeho nábožensky předepsané formy), měnilo přímo jejich náboženský ritus (účast rabína při oddavkách při obligatorním sňatku církevním), bylo v některých bodech těžko proveditelné (ohlášky) nebo nepochopitelně nedomyšlené (jednostranná rozluha ve srovnání s protestanty), nedošlo u židů příznivého přijetí.

⁴⁶ Totožný s dv. justičním dekretem ze 6. ledna 1822 Bd. 50 PGS č. 3, str. 4.

⁴⁷ Tak Grassl str. 197.

⁴⁸ Dv. justiční dekret z 19. května 1827.

⁴⁹ Dv. dekret z 13. listopadu 1816 č. 1296 JGS.

⁵⁰ Srov. W. Wessely: Ein Wort zur Reform des bisher in Oesterr. geltenden jüdischen Eherechtes (Prag 1852) str. 49—50.

⁵¹ Dekret dv. kanceláře ze 4. února 1837 č. 168 JGS.

Neznamenal žádný další pokrok ve vývoji manželského zákonodárství a jeho reakční charakter byl ještě více posilován tím, že OZO ponechal v platnosti i všechny předpisy správní, které židovská manželství upravovaly, jimiž bylo postavení židů ve srovnání s ostatním obyvatelstvem ještě více zhoršeno. Právě ve správních předpisech tkvělo těžiště útlaku a diskriminace židovského obyvatelstva také v manželsko-právních záležitostech, a jejich obsah byl v nejvyšší míře pravým výsměchem principům rovnosti a přirozeného práva, k nimž se Občanský zákoník slovy přihlašoval.

Byla v nich zakotvena řada dalších ustanovení o židovských manželstvích, v nichž se projevoval ostrý a bezohledný útlak náboženský, hospodářský i národnostní, jemuž bylo židovstvo u nás ještě po celou první polovinu 19. století vystaveno, a který se v metternichovské době stále stupňoval.

Především zcela nedotčen zůstával rakouskou „osvícenskou“ kodifikací nelidský režim numeru clausu židovských rodin v Čechách a na Moravě, jehož důsledky dodávaly ustanovením manželského práva pro židy ještě čistě středověký ráz a zůstávaly jeho nejtypičtějším rysem až do r. 1859 a do úplného provedení emancipace. Příslušné správní předpisy starší byly nyní převzaty přímo do Občanského zákoníku (§ 124) a jejich diskriminační charakter byl ještě zdůrazněn dekretem dv. kanceláře z 10. prosince 1826,⁵² který na rozdíl od případů jiných odňal kompetenci soudů prohlášení manželství bez náležitostí § 124 za neplatné a svěřil je politickým úřadům.

Jak už podotknuto, dosáhly dlouholeté snahy o redukci, resp. extirpaci židovského obyvatelstva po třicetileté válce definitivních výsledků, když rozsah morové epidemie mezi židovským obyvatelstvem r. 1713 upozornil na to, jaké ohrožení představuje neudržitelné přelidnění židovských ghatt pro ostatní obyvatelstvo. Po jistém otálení vláda, místo aby zrušila předpisy omezující usídlení židovského obyvatelstva mimo oblast ghet, rozhodla se k omezení jeho počtu stanovením numeru fixu židovských rodin⁵³ a reskriptem z 31. července 1725 byl zmrazen stav židovské populace, jaký existoval na konci první čtvrtiny 18. století. Pobyt v Čechách byl povolen 8541, na Moravě 5106 židovským rodinám; patenty z 16. (na Moravě 24.) října 1726 a 18. listopadu 1727 pak dovolily vždy jen nejstaršímu synovi oženit se a založit rodinu novou tak, aby povolený celkový počet v zemi nebyl překročen. V rakouském Slezsku bylo patentem ze 17. dubna 1752 povoleno 119 židovských rodin a tento počet, potvrzený židovským tolerančním patentem pro Slezsko z 15. prosince 1781, nebyl již do konce feudalismu pozměněn. V Čechách byl zvýšen povolený počet berním patentem z 3. dubna 1789 jen na 8600, na Moravě patentem ze 17. listopadu 1787 na 5400 rodin, a dalších změn již nebylo.⁵⁴

Snahy rozšířit na Čechy ustanovení haličského židovského patentu ze 7. května 1789, který v § 24 odstraňoval numerus clausus, narazily na rozhodný odpor českého a morav-

⁵² Bd. 54 PGS str. 145, totožný s dv. justičním dekretem z 13. ledna 1827 č. 2250 JGS. Sporné zůstalo, zda tento způsob prohlášení manželství za neplatné platí jen pro pomínutí náležitostí § 124 nebo i pro ostatní případy, srov. Grassl str. 149–193.

⁵³ O tom a o starších redukčních pokusech podrobně Prokeš: Úřední antisemitismus v RSDŽ I. zejm. str. 145, 184, 187, 207, 215–6.

⁵⁴ K tomu nejlépe Scherer l. c. str. 14, 18–10 a 20.

ského gubernia⁵⁵ a opětované žádosti osvícenské strany pražských židů v tomto směru u Leopolda II. neměly rovněž výsledků.⁵⁶ Naopak antisemitsky orientovaní čeští stavové a mluvní obchodníci a cechů v Praze naléhali neustále na snížení povoleného počtu⁵⁷ a v dalším jednání o přípravu židovského patentu pro Čechy se již otázky manželské neobjevují.⁵⁸ Za koncesí odchylek v materiálním manželském právu, které vymohla konservativní židovská strana, ponechává židovský systém pro Čechy zavedený patentem ze 3. srpna 1797,⁵⁹ který jinak učinil velký krok k emancipaci židů na poli hospodářském a správním, numerus clausus v plné platnosti a podrobně ho rozpracovává (§§ 10, 16, 31—39).

Byl tedy na počátku 19. století stanoven v našich zemích určitý počet systemisovaných židovských rodin, rozčleněný na jednotlivá panství (numerus localis), který nesměl být překročen. Jen příslušníci těchto rodin (tzv. Schutzjuden) požívali všech židovskému obyvatelstvu přiznaných práv na rozdíl od tzv. přespočetných židů, kteří byli pouze trpěni čekající, až se některé systemisované místo uprázdní, a na rozdíl od tzv. tolerovaných židů, kteří neměli vůbec žádných domovských práv a žili jen na kdykoli odvolatelné povolení pobytu. Vždy jen jeden syn (nejstarší, ale mohl své právo postoupit jinému) hlavy rodiny (Familiant, Familienjud) směl se oženit a založit rodinu další, ale tak, že současně směli být ženati jen dva naživu jsoucí příslušníci rodiny, tj. vnuk musel vyčkat smrti dědovy. Židovský sňatek směl být proveden jen po předložení povolení k sňatku, které vydávalo v Čechách gubernium, na Moravě krajské úřady na základě pečlivého prošetření všech těchto skutečností.⁶⁰ Ostatním příslušníkům židovských rodin sňatek povolen nebyl (§ 29 pat. z 3. srpna 1797) a následky tohoto nedobrovolného celibátu jsou nasnadě: kvetl v nejvyšší míře konkubinát, prostituce a v době 18. a 19. století, kdy počet obyvatel v našich zemích prudce stoupal, židovská populace stagnovala.⁶¹ Zatím co např. v Praze koncem 17. stol. byla asi čtvrtina obyvatel židovského původu, koncem 18. století jich byla asi devítina a

⁵⁵ Singer, Zur Geschichte v RDŽ VI. str. 200—208.

⁵⁶ Singer l. c. VI. str. 212.

⁵⁷ Singer l. c. VI. str. 244—266.

⁵⁸ Srov. o tom L. Singer, Die Entstehung des Juden-Systemalpatentes von 1797, RSDŽ VII. (1935) str. 191—255.

⁵⁹ Bd. 11 PGS č. 13. Vydání s výkladem S. Adler, Das Judenpatent von 1797 v RSDŽ V. (1933) str. 191—221. Srov. též J. Tureček, Židovský systém pro Čechy, Hobzova pocta (Praha 1936), str. 41—57.

⁶⁰ K podrobnostem tohoto řízení Klinger II. str. 122—160.

⁶¹ Již dv. dekret z 26. května 1786 (č. 103 sb. Cramerovy I. str. 233) objasňuje, že „der Wille Seiner Majestät keineswegs dahin gehet, die Zahl der Juden zu vermehren, sondern selbe da, wo sie sind, nützlich zu machen... da wo noch keine Juden sind, auch keine anzusiedeln“ a ještě r. 1838 profesor Lvovské a potom vídeňské university, jinak bystrý právník Ignác Grassl (l. c. str. 7—8) obhajuje tento středověký přežitek „Es kann nicht in der Absicht der Regierung liegen, eine Classe von Unterthanen, die wenigstens in ihrer untern grossen Masse den übrigen Classen in Denk- und Handlungsweise so schroff entgegen steht, zu sehr vermehrt zu sehen“, rozlišuje při tom pečlivě, jako ostatně zákonodárství samo, mezi židy bohatými a chudými.

v roce 1900, půl století po uvolnění numeru clausu, jich bylo již jen asi 8,72 %.⁶²

Je snadno pochopitelné, že se židé snažili všemi prostředky uniknout těmto barbarským omezením a zejména bohatší nešetřili penězi, aby zajistili i svým druhorozeným a dalším synům možnost založit rodinu a vést normální lidský život. Za vysokou úplatu byl záhy i stát ochoten povolovat výjimky a učinil si z toho dokonce pravidelný zdroj příjmů: všeobecně císařský reskript z 13. února a patent ze 4. května 1731⁶³ oznámily, že je možno dosáhnout císařského dispensu z numeru clausu, a konkrétní podmínky vyhlásil potom na Moravě reskript z 31. května 1734, jenž povolil nad systemisovaný počet sňatky těm židům, kteří prokáží, že se živí výnosnou živností nebo mají nejméně 250 fl. kapitálu (to zaručovalo vysokou kontribuci) za předpokladu, že ženichovi je nejméně 18, nevěstě 15 let.⁶⁴ V Čechách povolil reskript z 27. ledna 1769⁶⁵ familiantům, kteří platí ročně 700—1000 fl. kontribuce, oženit vedle prvorozeného ještě dva další syny, a familiantům, kteří platili více než 500 fl. vedle prvorozeného ještě jednoho, ovšem po zaplacení příslušných tax. Těmito ostře třídními ustanoveními stalo se dosažení svatební licence čistě jen otázkou peněz. Důsledky numeru clausu byly tak proti židovské zámožné buržoasii zmírněny a přestaly být pro ni příliš tíživé.

Ve snaze odvést židovské obyvatelstvo od obchodu a peněžnictví připojil potom § 51 žid. patentu z r. 1797 další výjimky: z numeru clausu byli vyňati židé, kteří odsloužili jako dobrovolníci vojenskou službu nebo vykonávali nejméně 3 roky některou povolenou živnost a konečně ti, kteří se živili zemědělstvím.⁶⁶ To platilo pro domácí „Schutzjuden“; ještě mnohem obtížnější bylo, chtěla-li se do země přiznít osoba cizí. Podle § 35 žid. patentu z r. 1797 musela židovka v takovém případě prokázat, že přináší věnem nejméně 5000 zl., a cizí žid podle § 38 dokonce kapitál 10 tis. zl., v Praze 20 tis. zl. jako fond pro velkoobchodní podnikání.

Vcelku vzato, vztahovaly se tedy výjimky z numeru clausu židovských manželství buď na nečetné případy židů, kteří se bez ohledu na různé šikany věnovali řemeslu a zemědělství, nebo jen na nejbohatší vrstvy židovských ghett. Široká masa židovského obyvatelstva neměla z nich však prospěchu a byla nuceně udržována v nepřírozeném živoření bez naděje založit si vlastní rodinu. Je pochopitelné, že se tito ubožáci, kteří neměli naději dosáhnout dispensu, snažili omezovací ustanovení obcházet, a že se k tomu vyvinulo hned několik typických forem.

⁶² Srov. Singer RSDŽ VI. str. 248; Placht, Lidnatost str. 310; Otův sl. naučný XX. str. 485.

⁶³ Otištěno v P. K. Jaksch, Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache für das Kgr. Böhmen (Prag 1828—30) II. str. 71.

⁶⁴ Jaksch II. str. 44; k výkladu Scherer I. c. str. 18.

⁶⁵ Číslo 29 sbírky CramEROVY I. str. 117—8.

⁶⁶ K tomu srov. gub. nař. z 23. listopadu 1822. Prov. GS Böhmen IV. č. 362.

Nejjednodušší bylo, že se zúčastnění po vykonaném sňatku prostě vymluvili na neznalost příslušných předpisů, což jim usnadňovala liknavost úřadů při publikaci nařízení jakož i všeobecně nízká publicita zákon-
ných aktů v této době.⁶⁷

Více riskantní byl již způsob, že rabín prostě snoubence bez úředního povolení oddal, ale provedený sňatek nezaznamenal do matriky, takže unikl konsignaci, nebo ho sice poznamenal, ale neuvedl potom v ročním výkazu sňatků, který podával krajskému úřadu, aby se vyhnul trestním následkům. Tato praxe, vynucená útlakem pozdně feudálního státu, byla zřejmě tak běžná, že se stala důvodem zvláštních ustanovení o vedení a kontrole židovských matrik, jimiž měla být zabezpečena úplná evidence židovských sňatků a zabráněno nezákonnému úniku.

Již dv. reskriptem z 27. ledna 1769⁶⁸ bylo nařízeno, aby zemská správa podávala dvoru ročně výkaz o počtu povolených židovských sňatků, tímto způsobem nebylo však možno numerus clausus uhlídat. Hlášená sňatečnost nemohla být srovnávána se skutečnou, ježto židé podle dv. dekretu z 31. května 1734 museli vést jen matriky narozených a obřizek. Teprve dekretem dv. kanceláře z 20. února 1764⁶⁹ bylo rabínům nařízeno vést i matriky oddaných a zemřelých a současně jim bylo uloženo, podávat roční výkaz o uzavřených manželstvích krajským úřadům a konskripčním okresům, odkud šly souhrnné výkazy přes gubernium ke dvoru. Ani tím však, jak z výše uvedeného patrno, nemohla být zajištěna evidence skutečně provedených kopulací spolehlivě, a proto nařízením z 12. června 1794⁷⁰ byla zavedena kontrola rabínských matrik pomocí druhé matriky, kterou o židovských sňatcích vedl paralelně s rabínem katolický ordinář, který měl každé čtvrtletí rabínovu matriku konfrontovat se svou a předkládat obojí svým představeným při kanonických visitacích ke kontrole. Výpisy z židovských matrik bez vidimátu katol. faráře neměly charakter úředních listin s plnou mocí průvodní. Kromě toho konaly namátkové inspekce židovských matrik krajské úřady. Aby nebyly matriky těmito orgány nesrozumitelné, bylo nařízeno již podle dv. dekretu z 23. července 1787, že nemají být vedeny hebrejsky, ale německy.⁷¹ Rabíni tomu vyhověli tak, že sice psali zápisy německy, ale hebrejským písmem, takže kontrolní orgán stejně nemohl jejich obsahu porozumět a teprve dekret dv. kanceláře z 22. října 1814 č. 1106 JGS předepsal k vedení matrik latinku. Podvojně vedení židovských matrik bylo zrušeno až zákonem z 10. července 1868 č. 12 ř. z. ex 1869 a teprve jím byl přiznán židovským matrikám plný veřejný charakter.

Tomu odpovídaly i tresty, které hrozily židovským orgánům asistujícím při vedení matrik. Zatím co katolickému faráři hrozilo za zanedbání příslušných předpisů jen pokárání, byli židovští rabíni podle § 131 OZO trestáni za totéž ztrátou úřadu a doživotní nezpůsobilostí znovu ho nabýti kromě trestu na těle⁷² a na majetku. Výše a způsob tohoto trestu nebyly dokonce ani určeny trestním zákoníkem a záležely jen na uvážení krajského úřadu a teprve zákonem č. 131/1867 ř. z. byly tyto rozdíly odstraněny.

⁶⁷ Srov. gub. nař. z 28. března 1765 — J a k s c h II. str. 72; gub. nař. z 21. října 1768 — J a k s c h II. str. 46—7.

⁶⁸ Číslo 29 sb. Cramerovy I. str. 117—8.

⁶⁹ J a k s c h IV. str. 127. Podrobnosti o vedení matrik pak specifikovány dv. dekretem z 19. července 1784 a dv. d. z 30. dubna 1789. K tomu srov. G r a s s l str. 131—2 a gub. nař. z 18. října 1792 u J a k s c h e VI. str. 159.

⁷⁰ B l a s c h k o v a sbírka V. str. 382; potvrzeno § 9 pat. z 3. srpna 1797.

⁷¹ Číslo 131 sb. Cramerovy I. str. 247—51. Srov. dále dv. dekrety z 11. října a 12. listopadu 1787 č. 138 a 141 sb. Cramerovy.

⁷² Jako tělesný trest přicházelo v úvahu vězení a nikoli výprask, jelikož rabíny nelze pokládat za příslušníky nižších tříd, na něž byl tento trest podle § 15/II. tr. zákona z r. 1803 jedině použitelný, srov. G r a s s l str. 130.

Stavěly se tedy tomuto způsobu obcházení zákazu židovských sňatků bez souhlasu politických úřadů v cestu značné obtíže.

Užívalo se tedy dalších způsobů jiných: židovští nupturienti, nemající naději na získání svatební licence, dávali se prostě oddat v některé sousední zemi, kde rabíni nebyli rakouskými zákony vázáni. To bylo ovšem zakázáno a novomanželé měli být po svém návratu relegováni nazpět tam, kde svůj sňatek uzavřeli.⁷³ Proto se vyvinul jiný, zvláště rafinovaný způsob obcházení zákazu: nejprve se oženil s úředním povolením prvorozenec, který k tomu měl právo, a odstěhoval se po svatbě na oko do ciziny. Tím postoupil na uvolněné místo po něm druhorozený a úřad, zejména pomohlo-li se úplatkem, vydal pak jako relativně nejstaršímu nový konsens tomuto, načež se první ženatý syn zase vrátil atd. atd. Bylo to zakázáno v Čechách již nejv. nařízením z 15. dubna 1766⁷⁴ s tím, že magistrát nebo hospodářský úřad, který by takovému obcházení stranil, bude přísně potrestán, což bylo obnoveno nejv. nař. z 8. dubna 1768⁷⁵ a za zaplacení pokuty učinění provinilí úředníci odpovědni celým svým jměním.

Stát se od počátku snažil zabránit nepovoleným židovským sňatkům také přísnými tresty. Nejostřejší z nich hrozily snoubencům samým: již podle patentů z r. 1726⁷⁶ bylo trestem za nepovolený sňatek/zmrskání a vypovězení ze země a císař. nařízení z 15. května 1762⁷⁷ nařídilo vedle toho ještě kriminální potrestání apelačním soudem. Ještě § 33 žid. patentu předepisuje bezpodmínečnou relegaci z dědičných zemí.

Vrchnost, která by nepovolený sňatek na svém panství připustila, propadla pokutě 1000 dukátů za každý takový případ;⁷⁸ aby vrchnosti se nemohly vymlouvat na nevědomost svých úředníků, nařídilo gubernium 25. ledna 1765,⁷⁹ že příslušné atestáty potvrzující skutečnosti pro udělení konsensu rozhodně musí osobně podepsat vrchnost nebo představený magistrátu a nikoli subalterní úředník. Nové pokuty uvalil pak na vrchnosti na Moravě patent z 15. září 1798.⁸⁰

Přestože tyto tresty, při nichž aktivita udavačů byla odměňována třetinou sumy jež propadla jako pokuta, byly poměrně citelné, neměly patrně

⁷³ Dv. dekret z 28. března 1794 intimovaný čes. gub. 22. dubna pod číslem 6754, obnovený r. 1807, viz Klinger II. str. 167.

⁷⁴ Číslo 22 sb. Cramerovy I. str. 110, provedeno gub. nař. z 15. prosince 1766, Jaksch II. str. 63—4.

⁷⁵ Jaksch II. str. 64—5.

⁷⁶ Opakoval totéž čl. 16/I. generálního policejního řádu pro židy na Moravě z r. 1754.

⁷⁷ Čís. 16. sb. Cramerovy I. str. 105.

⁷⁸ Zrušeno dv. dekretem z 11. ledna 1787 č. 117 sb. Cramerovy I. str. 240—1, ale obnoveno § 39 patentu z 3. srpna 1797: vrchnost platí 1000 zl., vinný úředník 50 dukátů, židovská obec 100 dukátů, jestliže trpí vznik rodiny nad numerus localis.

⁷⁹ Jaksch II. str. 63.

⁸⁰ Vrchnost platí za každý nepovolený židovský sňatek 100 zl., odpovědný úředník 50 zl. a židovská obec 100 zl. Třetina této částky připadá denunciantovi, srov. Scari str. 29, Klinger II. str. 131.

proti zoufalým snoubencům a jejich doléhání na úřady patřičných účinků. Proto vztáhlo nejv. nařízení z 3. září 1778⁸¹ stejný trest i na rabíny a dv. dekret ze 4. května 1792⁸² rozšířil ho i na představené židovských náboženských obcí, kteří nepovolený sňatek strpěli. Podle nejv. nařízení z 8. února 1783⁸³ měla být všechna nařízení o trestech za nepovolené židovské sňatky čtena každoročně v synagogách. Podle § 130 OZO měli být snoubenci a rabíni, kteří jsou účastni na nepovoleném sňatku potrestáni podle § 252 II. dílu trestního zákoníka z r. 1803 č. 626 JGS (tuhý žalář od tří do šesti měsíců), později podle § 507 trest. zákoníku z r. 1852, a manželství bylo podle § 129 neplatné.

Aby byli rabíni kryti, vyvinul se ještě jiný způsob obcházení předpisů: využívající omylu rakouské legislativy, která předpokládala, že účast rabína při uzavření židovského sňatku je podle židovského ritu nutná, nechávali se nupturienti oddávat bez rabínů jen za účasti soukromníků, což činilo požadavkům jejich náboženství zadost, ale konečně gub. nař. z 31. března 1820⁸⁴ bylo zakázáno i toto a upozorněno, že trest § 252/II. vztahuje i na laické pomocníky nedovoleného sňatku.

Pro vydání konsensu politického úřadu k židovskému sňatku, jak ho vyžadoval až do r. 1859 platný § 124 OZO, bylo však zahrnutí ženichovo do numeru fixu židovských rodin jen jedním z předpokladů, které musely být splněny, a bylo nezbytné, aby k němu přistoupila řada podmínek dalších.

Dekret dv. studijní komise ze 14. prosince 1810⁸⁵ nařídil uchazečům o licenci vykonat zkoušku z učebnice židovské morálky Bne-Zion, jakousi analogii „katechismu“ křesťanských snoubenců. Zkouška z Bne-Zion nekonala se však u židovských náboženských funkcionářů, kteří při ní byli pouze přítomni, nýbrž u krajského úřadu.⁸⁶ Bne-Zion byla nová učebnice, kterou zejména starší židé neznali, a proto byly pro ně zkoušky dosti obtížným břemenem. Docházelo při nich často k podvodům, zejm. děvčata se nechávala zhusta zkoušet pod falešným jménem ve prospěch svých neznalých družek.

Kromě toho vyžadovalo se k vydání konsensu ještě potvrzení krajského rabína o znalosti náboženství, na Moravě i o mravném chování a zachovalosti obou snoubenců.

Snaha židů dosáhnout povolení k svatbě, pochopitelně velmi intenzivní, byla bezohledně využita a stala se také nástrojem germanisace. V Če-

⁸¹ Číslo 39 sb. Cramerovy I. str. 123—4.

⁸² Intimovaný čes. gubernií 12. května pod č. 10558, srov. Klinger II. str. 166—7.

⁸³ Číslo 66 sb. Cramerovy I. str. 159—160.

⁸⁴ Prov. GS Böhmen II. č. 55.

⁸⁵ Intimován čes. gubernií 14. února 1811 Bd. 36 PGS str. 146.

⁸⁶ Instrukce o provádění těchto zkoušek dány krajským úřadům gub. nařízením z 5. února 1813 (Kankova sbírka IX. str. 194—5) a gub. nař. z 20. dubna 1815 (Kanka IX. str. 195—6).

chách již nejv. rozhodnutím z 15. dubna 1786 bylo nařízeno vyžadovat od židovských petentů vysvědčení o pokrocích v němčině, které jim dle §§ 16 a 32 židovského patentu z r. 1797 má vydat křesťanský školní dozorce, což bylo dekretem dv. kanceláře z 12. května 1806 rozšířeno i na ostatní země monarchie⁸⁷ a obcházení podrobena trestu podle § 252/II. tr. zák. Bez znalosti němčiny se tedy nesměl žid ani oženit, a byl při jejím prokazování závislý na posouzení křesťanského funkcionáře, kterým byl obvykle katolický farář.

Není proto divu, že židé za takových a podobných okolností přes své trpké stížnosti nemohli být příliš odolnými vůči katolickým duchovním, když si osobovali vybírat od jejich sňatků ve svém obvodu štolové poplatky, přestože to bylo zakázáno již nařízením místodržitelství pro Čechy z 14. března 1736⁸⁸ a potom několika předpisy dalšími.⁸⁹

Tím se ještě zvyšovaly již beztoho vysoké náklady na dosažení souhlasu úřadů k sňatku, jež byly u židů neporovnatelně vyšší než u křesťanského obyvatelstva. Taxa, kterou za vykonání obřadu zaplatili vlastnímu rabínovi a jeho asistentům,⁹⁰ byla v souhrnu těchto výdajů ještě poměrně nepatrná a právě tak obnos vymáhaný katolickými faráři sotva padal na váhu. Vedle toho museli však židé zaplatit zvláštní poplatek (tzv. Ehehimmelgelder, Ehehimmelaufstellungsgebühr), který inkasovaly krajské pokladny a jenž plynul do židovského domestikálního fondu (ten byl zálohou za splnění židovských kontribucí). Jeho výše byla již poměrně značná⁹¹ a od něho byli osvobozeni pouze ti, kteří vykonali vojenskou službu, živili se řemeslem nebo zemědělstvím. Výnos taxy činil r. 1784 asi 3000 fl. ročně, byl pro státní finance nepostradatelný, a právě proto nechtělo gubernium od numeru fixu ustoupit.⁹²

Největší příležitost k odírání židů skýtalo však samo udělení politického konsensu podle § 124; byl-li konsens udílen prvorozenému synovi, byly poplatky ještě snesitelné;⁹³ tím vyšší byly zato u těch židů, kteří do-

⁸⁷ Čís. 101 sb. Cramerovy I. PGS Bd. 26 str. 63. Nařízení z 8. srpna 1786 č. 108 sb. Cramerovy vysvětlilo, že se to týká osob, které v tomto roce nepřekročily 13. rok věku; §§ 16 a 32 pat. z 3. srpna 1797 však to vztáhly na osoby staré v tom roce 16 let. K rakouské školské politice vůči židům srov. L. Singer, Zur Geschichte v RSDŽ VI. str. 189—199.

⁸⁸ Jak sch V. str. 534—5.

⁸⁹ Výnos místodržitelství pro Čechy z 18. dubna 1747, obnovený 14. března 1763 a notifikovaný oběžníkem na krajské úřady dne 28. července 1763 (Cramer I. č. 18 str. 107—8 a Jak sch V. str. 555).

⁹⁰ Její výše byla předeepsána na Moravě čl. 11/I, generál. řádu z r. 1754 (Cramer I. str. 36—7) a obnášela 22,5 krejcaru plus podíl ve výši 0,5—1,00 % z věna nevěsty, srov. také Scari str. 42—3.

⁹¹ V Čechách se platilo na venkově 6 zl. vídeňské měny, což dekretem dv. kanceláře upraveno (= zvýšeno) na 4 zl. konv. měny; v Praze se platilo od sňatku prvorozeného 30 zl., druhorozeného 90 zl., třetího a dalších synů 120 zl. vídeňské měny. Na Moravě se platilo podle výše jmění 6—12 zl., srov. Grassl 134—5, Scari str. 44 a Kopetz str. 29.

⁹² Singer v RSDŽ VI. str. 205.

⁹³ V Čechách se platilo podle majetku od 1,30 zl. do 3 zl. konv. měny, na Moravě a ve

sahovali povolení sňatku mimo *numerus clausus* cestou dispensace, kdy poplatek dosahoval takřka astronomické částky 1000 zl. Blanket konsensu musel být opatřen kolkem za 2 zl.⁹⁴

Kromě toho vymáhaly však politické úřady z titulu povolení sňatku i nejrůznější poplatky jiné, tak. např. příspěvky na očkovací fond,⁹⁵ válečnou půjčku⁹⁶ apod. V Čechách bylo dokonce gub. nař. z 13. října 1836⁹⁷ povoleno magistrátům vybírat příspěvky na městské osvětlení od 2 do 40 zl. konv. měny.⁹⁸

Je však snadno pochopitelné, že židovský petent, vydaný libovůli nejrůznějších úřadů od vrchnostenského až po gubernium nebo dokonce dvorskou kancelář, v nichž každý kancelista mohl z malicherných formálních příčin přivodit zamítnutí žádosti a zničit celý budoucí život dvou lidí, musel jejich blahovůli vykupovat úplatky, pro které byly zřejmě nastaveny ruce na všech stranách.⁹⁹

Bylo tedy vydání politického souhlasu k sňatku, jenž byl pro ostatní obyvatelstvo od r. 1781 vydáván bezplatně a bez kolků,¹⁰⁰ u židů příležitostí k důkladnému ždímání a židovský svatební konsens stál opravdu značné částky. Feudální stát, který odedávna spatřoval v židech bezbranný zdroj lehce dostupných příjmů, podmínil však povolení k sňatku ještě i určitou zámožností snoubenců. Důvodem toho nebyla snad péče o materiální zabezpečení mladého manželství, ale jedině starost o zajištění solvence nové rodiny vůči nárokům fisku. Židovská daň byla odedávna důležitou složkou státních příjmů a ona byla posledním důvodem, o který vždy nakonec ztroskotaly všechny snahy extirpační. Ještě v pol. 19. století např. platil žid podle vysoce progresivní sazby až 27krát více než stejně situovaný křesťan.¹⁰¹

Když se již stát odhodlal trpět na svém území židovskou rodinu, tedy jen tehdy, když mu z ní sliboval vzejít značný prospěch v podobě vysokých daní. Za tím účelem museli židovští snoubenci před udělením souhlasu k sňatku prokázat určité minimální jmění, které mělo zaručit,

Slezsku 1,30 zl. Poplatek musel být zaplacen už před ohláškami, srov. gub. nař. z 20. ledna 1820 Prov. GS Böhmen II. č. 14.

⁹⁴ V Čechách platili od druhorozenců bohatší od 15 do 1000 zl. podle uznání zemské správy, chudší 10–30 zl. Na Moravě platili druhorození 1 % z celkového jmění ženicha a nevěsty, ve Slezsku 3 % ze jmění pouze ženichova, srov. Grassl str. 59–60, Scari str. 43.

⁹⁵ Dv. dekret z 31. prosince 1812 HZ 19602 a dv. d. z 10. listopadu 1814 HZ 14626.

⁹⁶ Gub. nař. z 19. srpna 1796 č. 2508, sb. Kropatschkova VIII. str. 163.

⁹⁷ Prov. GS Böhmen XVIII. str. 940; srov. Kopetz str. 21.

⁹⁸ Zrušeno gub. nař. z 28. března 1841 Prov. GS Böhm. XXIII. str. 131. Od té doby byly tyto příspěvky jen dobrovolné.

⁹⁹ Starší předpisy proti korupci při povolování židovských sňatků sepisuje Klinger II. str. 129–130, z pozdějších srov. gub. nař. na Moravě z 3. června 1833 (Scari str. 30). Přijímání úplatků trestáno pokutou ve výši dupla přijaté částky, z čehož třetina připadala denunciantovi, i kdyby to byla sama strana, která úplatek poskytla.

¹⁰⁰ § 1 patentu o zrušení nevolnictví z 1. listopadu 1781, AČ XXV č. 564.

¹⁰¹ Srov. Roubík v RSDŽ V. str. 319.

že daň, kterou budou fisku platit, se státu opravdu vyplatí. V Čechách se podle § 32. žid. patentu z r. 1797 požadovalo na venkově 300 zl., v Praze 500 zl. konvenční měny a tuto částku byli povinni žadatelé deponovat u vrchnosti, resp. přísl. magistrátu, nemohli-li se vykázt potvrzením, že ji přiznávají ke zdanění.¹⁰² Na Moravě se vyžadovalo rovněž 300 zl. konv. měny a tolikéž ve Slezku.¹⁰³ Současně museli nupturienti nebo jejich rodiče zjednat jistotu, že budou s to zaplatit této částce odpovídající daně alespoň tři roky kupředu buď důvěryhodnými rukojmími, nebo deponováním přímo příslušné částky u berního úřadu. Potvrzení o tom vydával příslušný výběrčí daní a rabín, který kopuloval snoubence bez něho, riskoval pokutu 50 zl.¹⁰⁴ Guberniální nař. z 19. srpna 1796¹⁰⁵ stanovilo, že židovští snoubenci musí podobně zajistit splácení válečné půjčky.

Nehledíme-li k drobnějším předpisům, které ponižujícím způsobem omezovaly židy při výkonu svatební ceremonie,¹⁰⁶ bylo dalším závažným omezením, jež vycházelo ze správních předpisů, že politický konsens směl být udělen jen tehdy, byl-li ženich stár nejméně 22 (na Moravě 24) let a nevěsta nejm. 18 (§ 32 židovského patentu z r. 1797), ačkoli podle občanského zákoníka postačovalo dosažení stáří 14 let (§ 48).

Všechny tyto složité a těžko splnitelné podmínky, neuložené jiným skupinám obyvatelstva, činily dosažení licence k sňatku i u prvorozených židů velmi obtížným. Již samo shromažďování dokladů, jichž podle gub. nař. z 5. února 1815¹⁰⁷ předkládal prvorozenec 14, druhorozený ještě o 4 více, znamenalo pro židů trnitou cestu, kterou museli uhlašovat úplatky tím více, že samy politické úřady nebyly po celou dobu plně na výši složitých předpisů o židovských sňatcích a počínaly si ledabyle a svévolně, jak je za to gubernium často káralo¹⁰⁸ a bylo zapotřebí je stále

¹⁰² Gub. nař. z 24. října 1793 (Jaksch VI. str. 161). Při tom docházelo opět k celé řadě podvodů, kterými se snažili židé maskovat svou skutečnou zámožnost. Aby nebylo možno měnit cifry na atestátech, bylo nařízeno nejv. rozhodnutím ze 14. června 1771 (č. 32 sb. Cramerovy I. str. 119) uvádět na potvrzeních výši majetku slovy. Nebo se ženich po svatbě vymlouval, že jmění uvedené v atestátu měl dostat s nevěstou, ale ve skutečnosti je neobdržel, a zdráhal se z něho platit daně. Tomu se mělo předejít tak, že se jmění nevěsty a ženicha mělo vyznačovat na atestátech zvlášť, a ověřením těchto skutečností, srov. gub. nař. pro Čechy ze 24. srpna 1801 a 5. března 1812 u Kanky IX. str. 186—7. K českým poměrům srov. Kopetz str. 15 a Grassl str. 28, 33—4.

¹⁰³ Srov. již čl. 16/I. gener. policejního řádu z r. 1754, k podrobnostem Scari 8—34 a Klinger II. 124—160.

¹⁰⁴ Gub. nař. z 15. května 1794, Jaksch VI. str. 161.

¹⁰⁵ Číslo 2508 Kropatschkovy sbírky VIII. str. 163.

¹⁰⁶ Již čl. 12/I. polic. řádu z r. 1754 zakázal židům tzv. Hochzeitsbriefe, posílání oznámení o svatbě s žádostí o dárky pro mladé manžele a některé jiné obyčeje, ostatně také při svatbách křesťanů neobvyklé (zatahování hostí do „šatlavy“, pítí kořalky apod., srov. též Scari str. 44). Manželství židů směla být uzavírána i v adventě, ale z ohledu na city křesťanů nesměla být v této době oslavována hudbou, tancem nebo jinými radovánkami (dv. dekret z 8. října 1807, Kropatschek XXVIII. str. 712).

¹⁰⁷ Kanka IX. str. 187—194, srov. též Grassl str. 31 a násl. a Klinger II. 178 až 185.

¹⁰⁸ Gub. nař. z 24. srpna 1801 č. 4756 Kropatschkovy sbírky sv. XV. str. 434—450.

znovu instruovat. Proto bylo také padělání dokumentů ze strany židovských žadatelů a nejrůznější podvody velmi obvyklé.¹⁰⁹ Za těchto okolností bylo málo platné, že žadatel měl po splnění všech podmínek na vydání konsensu právní nárok, a mohl jeho odepření čelit rekursem ke guberniu, resp. k dvorské kanceláři.

Bylo-li postavení židovského obyvatelstva v manželském právu málo záviděníhodné, bylo ještě mnohem horší postavení těch židů, kteří byli odvedeni na vojnu, jak k tomu od r. 1788 začalo také docházet.

§ 39 vojenského předpisu o sňatcích z r. 1812¹¹⁰ zakázal židům sloužícím v armádě vůbec uzavírat manželský sňatek, a pokud by byli ženati již při nástupu vojenské služby, měly být jejich manželky poslány od pluků domů a žít se dále na vlastní pěst. Teprve dekret dv. kanceláře ze 7. března 1815¹¹¹ zrovnoprávnil židovské vojáky co do uzavírání sňatku s křesťanskými, takže podle § 54 OZO k němu postačilo písemné svolení vojenských představených. Tentýž předpis však zároveň stanovil, že se toto nemá vydávat bez dorozumění s politickými úřady (zejm. v plucích jež se doplňovaly z Moravy a Slezska) a těm bylo dekretem dv. kanceláře z 5. července 1828¹¹² uloženo dbát, aby konsens nedostal židovský voják, který by nesplňoval všechny podmínky k sňatku pro židy civilisty. A ovšem také nevěsta ze své strany se musela příslušným povolením vykázat, jinak by sňatek byl neplatný.¹¹³ Tak byly všechny výhody židovským vojákům odňaty a jejich svatby — prakticky znemožněné obtížemi korespondence a dlouhým řízením — byly proti sňatkům židovských civilistů zase ztíženy. Teprve výnosem min. války z 23. března 1849 č. 185 ř. z. jim bylo uvolněno v tom, že byli osvobozeni od svatebních tax, ačkoli křesťanské vojáky od nich osvobodil již § 4 pat. z 29. září 1777.¹¹⁴

*

Bylo tedy postavení židovského obyvatelstva, jak je vytvořily předpisy Občanského zákoníka z r. 1811 ve spojení s předpisy správními, v manželském právu velmi neuspokojivé a odráželo správně nízký stupeň emancipace židů v metternichovském Rakousku.

Byl to následek ostrých vnitřních rozporů, které se mezi židy samými projevují již od 17. století v jejich jednání se státem. Habsburský stát bezohledně obětoval zájmy širokých vrstev chudších židů zájmům

¹⁰⁹ Židé vedle podvodů již vzpomenutých padělali vysvědčení o školní výchově (gub. nař. z 2. XI. 1792 GZ 33548), ženili se s jinými nevěstami, než jaké měli uvedeny v konsensu (gub. nař. ze 24. III. 1800 — Jaksch VI. str. 164) apod.

¹¹⁰ Otištěn v Gouttově pokračování Kropatschkovy sb. sv. X č. 52 str. 130—159.

¹¹¹ Goutta X. č. 52.

¹¹² Goutta sv. XXIX č. 123 str. 211.

¹¹³ Gub. nař. z 10. května 1823 v Prov. GS Böhm. V. č. 109, srov. Grassl 82—5.

¹¹⁴ Goutta X. č. 52 str. 116—130.

židovské buržoasie a rabínstva vlastně již v roce 1791, když zavedením zvláštního manželského práva pro židy bylo kompensováno zachování numeru clausu židovských rodin, který zámožné židovské kruhy příliš netřížil. Zvláštní manželské právo pro židy v OZO představuje tak výraz zájmů židovské buržoasie a rabínstva, které se v protijosefinské reakci prosadily proti sjednocovací tendenci Josefova manželského zákonodárství a osvícenské straně mezi židy samými.

Od porážky této strany zůstává vedení zápasu za emancipaci židů již trvale v rukou zámožné plutokracie. V rozkladu proti židovskému patentu pro Čechy z 3. srpna 1797, který byl podán císaři 7. prosince 1798,¹¹⁵ se sice mluvčí židovstva všeobecně ohrazují proti omezením židovských manželství a žádají rovnoprávnost s křesťany. Ale s úspěchem patrně sami nepočítají a soustřeďují se na pochyby o účelnosti výjimek, které patent v tomto směru činí pro židovské vysloužilce, řemeslníky a zemědělce, dožadující se toho, aby tyto výjimky byly rozšířeny spíše na lékaře, advokáty a „ausgezeichnete Handelsleute“.

Dekret dv. kanceláře z 15. ledna 1801¹¹⁶, který byl vyřízením jejich stížnosti, odmítl zrušení redukčních ustanovení s poukazem na to, že počet židů je v zemi víc než dostatečný¹¹⁷ a odmítl i jakékoli úlevy pro židovskou inteligenci a obchodní oligarchii.¹¹⁸ Nezdá se ostatně, že by se byly ortodoxní kruhy všemi ústupky, jež jim stát v manželském právu učinil, spokojily loyálně. Jak můžeme mít za to, pokoušely se i po r. 1811 rabínské kruhy svou starou taktikou obcházet ustanovení Obecného Občanského zákoníka, prohlašující za závazné pouze jeho zvláštní předpisy pro židovská manželství a odmítající jeho obecná ustanovení pro všechny konfese, a ještě v r. 1827 musel Dolliner¹¹⁹ tyto argumenty vyvracet, aby byly hlasy ortodoxních kruhů umlčeny. A náboženské akty, souvisící s manželským právem, jako chalizza nebo rituální předávání propouštěcího listu, konaly se zřejmě bez ohledu na občanský zákoník stále dál.

Jednání o změnu židovského patentu z r. 1797 a o zlepšení postavení židů pokračovala v celé době předbřeznové. Vedla se po úřední linii zejm.

¹¹⁵ Viz Adler, Das Judenpatent v RSDŽ V. str. 213 a 195.

¹¹⁶ Z 6128, viz Adler l. c. V. str. 213—219.

¹¹⁷ „Die Juden seyen eine blos unter gewissen Beschränkungen gedultete Nation,“ praví se v tomto dekretu, a v Čechách si vůbec nemohou stěžovat, poněvadž povolený počet 8600 rodin je dosti vysoký. „Böhmen leide ohnehin schon genug unter dem Drucke der itzt daselbst bestandenen Juden, anstatt ihre Vermehrung zu begünstigen“ (Adler l. c. V. str. 216—7).

¹¹⁸ Pro obchodníky nelze činit výjimky, poněvadž se skoro všichni židé zabývají obchodem a právě od toho je chce patent odvést. Také advokátů a lékařů je spíše přebytek a „dem Staate dadurch, dass Juden Advokaten werden, nicht der mindeste Vortheil erwächst“ ((Adler V. str. 216—7).

¹¹⁹ (Wagners) Zeitschrift für österr. Rechtsgelehrsamkeit und politische Gesetzkunde II. str. 317 a násl.

v l. 1820—26 a znovu od r. 1843, ale jejich výsledky nebyly významné.¹²⁰ Jednání se soustředila na věci školské a kultové a v manželském právu pouze dv. dekret z 15. července 1841¹²¹ povolil rabinům a učitelům náboženství ženit se mimo numerus clausus.

Židé v čele se svou buržoasií se starali však stále víc o zlepšení svého postavení sami. Již ideologie osvícenství znamenala pro ně mohutnou podporu a byl to zejména Montesquieu, který učinil diskriminaci židů terčem svého břitkého vtipu. Vlivní židovští osvícenci, jako vážený Mojžíš Mendelssohn, zasazovali se za uskutečnění emancipace celou svou vahou a získávali pro ni veřejné mínění. Francie za revoluce a po ní řada jiných evropských států již židovskou emancipaci provedly.¹²² Také ve střední Evropě se diskuse o postavení židovského obyvatelstva stávala stále živější a v roce 1844 zasáhl do ní spiskem Zur Judenfrage i mladý Karel Marx.¹²³

Židé v Čechách se obrátili k císaři s písemnou peticí při jeho návštěvě v Praze 1. září 1833, žádající udělení plných občanských práv, a při jejím vyřizování zabývalo se postavením židů podrobně gubernium. V r. 1837 se obrátili přímo k císaři známí průmyslníci Porgesové, žádající z titulu svých „zvláštních zásluh o stát“ udělení plných občanských práv alespoň pro svou rodinu a podobně r. 1838 Rothschildové.¹²⁴ Také při této příležitosti uspořádalo gubernium s krajskými úřady anketu o židovské otázce, ovšem opět bez viditelných výsledků. Ve všech těchto jednáních, ať už je vedla židovská plutokracie jen za svou osobu nebo jménem veškerého židovstva, však požadavky na zrušení redukčního režimu hrají jen podřízenou úlohu a také úřední vyjádření, pokud se této věci dotýkají, vyslovují se spíše pro zachování numeru clausu.¹²⁵

Centrální komitét židů v Čechách, který vznikl v r. 1848, rovněž ovládaný těmito kruhy, obrátil se ke členům říšského ústavodárného shromáždění, mezi nimiž již byli čtyři poslanci židovského původu, česky a německy vydanou brožurou Solimana z Hönigsbergu,¹²⁶ a veřejné mínění bylo zpracováváno další inspirovanou literaturou.¹²⁷ Avšak požadavek zrovnoprávnění židů, prosazovaný židovskou buržoasií jednostranně s ohledem na vlastní zájmy, nedocházel, jak ani jinak nemohlo být, v širších masách obyvatelstva valného ohlasu a pokud můžeme soudit z petic

¹²⁰ Srov. k tomu F. Roubík, Tři příspěvky k vývoji emancipace židů v Čechách v RSDŽ V. str. 305—324.

¹²¹ Roubík l. c. V. str. 322.

¹²² Viz A. Deutsch, Der Kampf um die Emanzipation der Juden, Prag 1912.

¹²³ K. Marx - B. Engels, Spisy I. (Praha 1956) str. 371—400.

¹²⁴ Roubík l. c. V. str. 370—389.

¹²⁵ Roubík l. c. V. str. 375, 383, 385, 387.

¹²⁶ Zur Judenfrage, Prag 1848; O emancipaci židů. V Praze 1848.

¹²⁷ Není účelem této studie zabývat se podrobněji vývojem židovské otázky v roce 1848. Uvedme jen židům příznivou brožuru justiciára L. Padana, Die volle und unbedingte Emanzipation der Juden ist ein religiöses, politisches und Rechts-Postulat, Wien 1848.

k národnímu výboru z Čech a k zemskému sněmu z Moravy,¹²⁸ zůstávala k němu většina křesťanského obyvatelstva chladná a místy dokonce propadala antisemitským náladám.

Bylo to podmíněno úzkou základnou kampaně za židovskou emancipací, která v rukou židovské buržoasie nepozbývala jakéhosi sektářského přidechu. Je pro ni charakteristické, že se požadavky po reformě manželského práva a zejména pro široké masy židovstva zvláště tíživého numeru clausu manželství neozývají vůbec, a že zcela na okraji je vznášen jen požadavek zrušení § 64 OZO, který znemožňoval konnubium mezi křesťany a židy a tím udržoval jejich izolaci, kterou při svém postavení nesla velmi těžce zvláště židovská plutokracie. Konkrétnější návrhy na reformu židovského manželského práva ozvaly se teprve po skončení revolučních bouří z pera prvního židovského profesora pražské university Wolganga Wesselyho, který byl k tomu jako profesor trestního práva a bývalý učitel náboženství zvláště povolán.¹²⁹

Wessely doporučuje především změny ustanovení o překážkách manželství, aby byl umožněn levirát a manželství vdovce se sestrou zemřelé ženy, které židovský kánon doporučuje. Kritisuje ostře ust. § 135 o nedobrovolné rozluce a poukazuje na neodůvodněný rozdíl, který činí OZO mezi židy a evangelíky. Upozorňuje na nerovnost práv muže a ženy v případě cizoložství, a žádá, aby na židy byla vztažena ustanovení § 115 o jednostranné rozluce pro evangelíky a mezi její důvody přidány ještě další: tvrdošíjné odpírání manželské povinnosti, neplnění vyživovací povinnosti k manželce, přestup jednoho z manželů k jinému náboženství, jestliže ohrožuje manžela, který zůstal židem, ve výkonu náboženských povinností, a nevyléčitelná duševní choroba. V oboru formálního práva žádá zavedení defensora matrimonii i v procesech o rozluku a prohlášení za neplatné židovských manželství, proti § 134 požaduje možnost předání propouštěcího listu plnomocníkem a vůbec provádět tento akt mimosoudně, aby mohly být dodrženy všechny náboženské formality, v hojné míře k tomu židovským rituálem požadované (jak se ostatně v praxi již dělo). Wesselyho práce potvrzuje rovněž, že se u židů konala i po polovině 19. století chalizza. Rabíni odmítali asistovat u sňatků vdov, které nebyly chalizzou vyvázány z levirátu. Jejich účast však byla při sňatku podle OZO nutná a nebylo žádných předpisů, které by je mohly

¹²⁸ Srov. Roubík, Petice venkovského lidu z Čech k národnímu výboru z r. 1848 (Praha 1954) a Radimský - Wurmová, Petice moravského lidu k sněmu z roku 1848 (Praha 1955) — podle rejstříku.

¹²⁹ Ein Wort zur Reform des bisher in Oesterreich geltenden jüdischen Eherechts v Haimerls Magazin für Recht und Staatswissenschaft VI. Bd. 1. Heft, separát Prag 1852; Ueber Scheidung und Trennung jüdischer Ehen nach österr. Rechte. Ein Wort zur Reform des in Oesterr. geltenden jüdischen Eherechtes v Allgemeine österr. Gerichtszeitung IV.—1853 čísla 55—58 a 71—73.

k asistenci aspoň pasivní donutit, čímž vznikala neudržitelná situace (nouzový sňatek civilní byl zaveden teprve zák. č. 47/1868 ř. z.).

Wessely také dokazoval, že židovské náboženství nezakazuje sňatky s jinověrci a jelikož je tomu tak i u křesťanů, není nejmenšího důvodu pro zákaz jejich konnubia, který formuloval § 64 OZO. Marné však byly Wesselyho naděje, že jeho návrhy mohou být uskutečněny v souvislosti s chystanými reformami manželského práva; tyto se v době Bachova absolutismu daly úplně jiným směrem a Rakousko se konkordátem z r. 1855 vrátilo v oboru manželského práva daleko za Josefa II. a OZO. Bylo vůbec úspěchem, že nedošlo k dalším změnám manželského práva pro židy ve smyslu reakčním. Výrazně antisemitský kurs nastoupilo zákonodárství Bachova absolutismu např. v oboru omezení způsobilosti židů nabývat nemovitostí cíl. nař. z 2. října 1853, jímž byla obnovena všechna omezení z doby před 1. lednem 1848¹³⁰ a podobné tendence se uplatňovaly i vzhledem k výdobytkům židů v roce 1848 v manželském právu.

Běželo tu zejména o numerus clausus židovských manželství. Revoluční hnutí roku 1848 přesto, že otázka emancipace židů zůstala poněkud stranou a nebyla vyřešena se vší jasností, přineslo aspoň živelně v jejich postavení značné změny. Již základní články Pillersdorfovy ústavy z 26. dubna 1848 v § 27 zaručovaly odstranění existujících nerovností v oboru občanského práva pro příslušníky různých konfesí, a podobně § 1 Stadionovy ústavy z 4. března 1849 zrovnoprávnil příslušníky všech vyznání a židé toho využili plnou měrou. § 124 OZO nebyl však zrušen výslovně a sylvestrovské patenty, jimiž byla r. 1851 platnost Stadionovy ústavy zase suspendována, nejistotu stran numeru clausu ještě zvýšily.

Za této situace bylo rozhodné, jak se zachovají správní úřady, a podle všeho, co víme, se jejich stanovisko různilo a kolísalo. V některých zemích (např. Dolním Rakousku) zemská správa rozhodla výslovně, že § 124 již není aplikabilní a že pro židy platí, pokud jde o politický konsens k sňatku, stejná ustanovení jako pro křesťanské obyvatelstvo;¹³¹ v jiných (Uhry, Sedmihradsko, Krakovsko) naopak instruovány nižší úřady tak, že § 124 zůstává v platnosti¹³² a také nauka, jak je patrné např. v komentáři Stubenrauchově z této doby,¹³³ byla tu bezradná.

V Čechách¹³⁴ se vymklo během roku 1848 povolování židovských sňatků úřadům z ruky a zejména po vydání Stadionovy ústavy samo gubernium zodpovíдало došlé dotazy krajských úřadů s poukazem na §§ 1 a 27—36b) říšské ústavy v tom smyslu, že jsou židé nyní ve věci povolení sňatku

¹³⁰ K tomu Scherer l. c. str. 24.

¹³¹ Oběžník dolnorakouské zemské vlády z 11. září 1849 č. 36270 u Stubenraucha, Das allg. bürgerl. Gesetzbuch I. (Wien 1854) str. 376.

¹³² Nařízení ministerstva spravedlnosti z 25. července 1853 č. 144 ř. z.

¹³³ Stubenrauch l. str. 376—379.

¹³⁴ Archivní materiál k těmto otázkám chován v SÚA fond ČG 1841—55, fascikl registratury 18, číslo 1, podčíslo 35—36.

zrovnoprávnění s křesťany, což dáno také na vědomí ministerstvu vnitra,¹³⁵ jež nevzneslo proti tomu výslovných námitek. Místo toho bylo vyzváno¹³⁶ moravské místodržitelství, aby vešlo ve styk s českým a společně podaly dobrozdání, za jakých podmínek mají být v budoucnu židům sňatky povolovány.¹³⁷ České místodržitelství odpovědělo, že trvá na rovnoprávnosti židů s křesťany¹³⁸ a podobně odpovídalo také krajským úřadům,¹³⁹ že není třeba již vybírat taxy za licence k židovským sňatkům a dbát pravidel o jejich evidenci.

Pražský magistrát, tradičně antisemitsky orientovaný, jak ho k tomu přiměly staleté spory s židy o rozšíření ghetta, činil židům při povolování sňatků potíže a vyžadoval nadále průkaz o zkouškách Bne-Zion pod zámkou, že obecní řád, který má židům zaručit jejich práva, nebyl ještě vydán. Avšak židé přímou intervencí ve Vídni dosáhli tu rozhodnutí samého A. Bacha, který zakročil v jejich prospěch.¹⁴⁰

Po zrušení Stadionovy ústavy 31. prosince 1851 nastala však nová situace a nastupující Bachova reakce se projevila novým kursem i v otázce povolování židovských sňatků. Přípisem ministra vnitra čes. místodržitelství z 31. července 1852 č. 11.369 bylo výslovně upozorněno, že § 124 OZO platí nadále, jak zřejmo z cís. patentu z 23. března 1852, kterým bylo v Krakovsku zavedeno manželské právo OZO, a bylo upozorněno na to, že stav, jaký se vytvořil např. v Haliči, kde se židé žení bez jakéhokoli povolení politických úřadů, je nepřípustný. Současně bylo místodržitelství vyzváno, aby podalo zprávu o situaci ve svém obvodu a navrhlo podmínky, za jakých má být souhlas politických úřadů k židovským sňatkům nadále udílen.

Po několika urgencích odpovědělo místodržitelství na podkladě zpráv podřízených úřadů teprve hlášením z 1. února 1853 č. 539, kde se připouští, že od r. 1848, ale zejména od uveřejnění Stadionovy ústavy, nebylo v Čechách ustanovení § 124 OZO nikde respektováno a židé uzavírali sňatky jen na obyčejné přihlašovací listky (Ehemeldzettel), nutné i pro křesťany tím spíše, že samo gubernium podřízené úřady v tomto smyslu instruovalo, a že ani ministerstvo vnitra na opětovná hlášení nedalo s tímto postupem najevo nesouhlas. Stanovisko českých úřadů se nezměnilo ani po zrušení ústavy, jelikož při něm byla rovnost před zákonem výslovně zachována.

Měla-li být nyní tato praxe změněna, bylo třeba nezbytně revidovat

¹³⁵ Hlášení ze dne 29. dubna 1849 č. 20871 a z 5. července 1849 č. 26861.

¹³⁶ Výnos ministerstva vnitra z 30. dubna 1849 č. 10046.

¹³⁷ Přípis moravského místodržitelství českému z 11. června 1849 č. 182236.

¹³⁸ Přípis českého místodržitelství moravskému z 28. června 1849 č. 36261.

¹³⁹ Stalo se tak na základě dobrozdání spojené Cameral-Gefällen-Verwaltung im Kgr. Böhmen s poukazem na min. nař. z 11. května 1849 č. 9763.

¹⁴⁰ Osobní dopis min. vnitra dra A. Bacha hr. Mecsérymu z 20. srpna 1849 č. 6226.

i podmínky, za kterých býval souhlas úřadů k židovským sňatkům udílen. Podle názoru místodržitelství systém zavedený patentem z r. 1797 s výjimkami pro vojenské dobrovolníky a židy živící se zemědělstvím neb řemeslem nepřinesl žádného výsledku a nepodařilo se ani zabránit početnímu vzrůstu židovského obyvatelstva. Vedle povolených sňatků bylo totiž uzavíráno velké množství sňatků nepovolených (tzv. sňatky pod komínem), které rabíni požehnali proti ustanovením státního práva, ale které z hlediska náboženského existují. Vedl tedy židovský Familien-system jen k obcházení zákona.

V budoucnu mělo by proto být podle názoru místodržitelství jako hlavní podmínka k povolení sňatku stanoveno, aby uchazeči o svatební licenci prokázali majetek dostačující k obživě rodiny nebo přiměřeně výnosné zaměstnání. Z ostatních starších předpisů jevílo se místodržitelství nutným zachovat požadavek minimálního věku 22 a 18 let už proto, že povinnost předkládat rodné listy povede židy k řádnému vedení matrik, a rovněž průkaz školního prospěchu, neboť návštěva škol je prý pro židy zejména z nižších vrstev dobrou příležitostí, jak se vymanit z lichvaření a zvolit si užitečnější povolání.

Doporučuje se však upustit od zkoušek Bne-Zion, jež byly stejně jen formální a dávaly úřadům příležitost ke korupci. Postačí jen osvědčení rabína a náboženské obce o znalosti náboženství obou snoubenců. Podobně průkaz určitého jmění, který měl zjednat jistotu, že rodina bude schopna splnit závazky židovské majetkové daně, je po jejím zrušení bezpředmětný. Doporučuje se však vyžadovat doklady, které ozřejmí, že mezi snoubenci není příbuzenský ani švagrovský vztah v zakázaném stupni, aby snad politické úřady neudělovaly souhlas ke sňatkům stíženým překážkou občanského práva. Konečně mělo místodržitelství za to, že manželství uzavřená po r. 1848 bez souhlasu politických úřadů nelze již se zpětnou platností prohlašovat za neplatná a ani požadovat získání souhlasu aspoň dodatečně.

Bylo tedy stanovisko českého místodržitelství, ačkoli již navrhovalo zase zvláštní podmínky pro povolení židovských sňatků křesťanům neuložené, v souladu s celkovou linií gubernia již v době předbřeznové ještě poměrně liberální,¹⁴¹ a můžeme mít za to, že příznivá praxe potrvávala, dokud nebylo vydáno ministerstvem vnitra rozhodnutí určitější. Protižidovsky naladěný pražský magistrát šikanoval sice židovské snoubence nadále, strany rekurovaly a také krajské úřady se opětovně dotazovaly. Místodržitelství odpovídalo však mlhavě, že se mají k souhlasu vyžadovat ty podmínky, které nejsou výslovně zrušeny novými předpisy a po-

¹⁴¹ Toto dobré zdání koncipoval guberniální rada Janko, jehož židům příznivé stanovisko projevovalo se již v úředních anketách třicátých let, srov. Roubík v RSDŽ V. str. 376 a 305.

měry, jak je to u židovské daně „und wohl auch mit der Familienstellen Zahl“.¹⁴²

Několikero dotazů ministerstvu vnitra během roku 1853¹⁴³ stavi mu před oči nejistotu, která ve věci povolování židovských sňatků panuje, avšak marně. Nejistota potrvála ještě celou první polovinu roku 1854, kdy již bylo výnosem místodržitelství z 18. prosince 1853 č. 11007 řízení k § 124 svěřeno okresním hejtmanstvím, až konečně místodržitelství samo hlášením z 27. července 1854 č. 19636 postavilo ministerstvo vnitra před hotovou věc a oznámilo mu prostě (v podstatě podle svého dobrozdání z r. 1852) zásady, podle kterých hodlá napříště při udělování konsensu k židovským sňatkům postupovat.

Teprve potom vydalo ministerstvo vnitra 23. srpna 1854 výnos, intimovaný pak jako prozatímní předpis o vyřizování židovských žádostí o povolení k sňatku všem krajským úřadům a pražskému magistrátu oběžníkem místodržitelství z 5. září 1854 č. 25043,¹⁴⁴ který schválil až na malé výjimky místodržitelské podání. Podle toho měl být v Čechách politický konsens nadále vydáván od okresních hejtmanství, jestliže

- a) snoubenci prokáží rodnými listy minimální věk 22 a 18 let,
- b) předloží vysvědčení o školním prospěchu,
- c) vysvědčení rabína o znalosti náboženství,
- d) prokáží se domovskými listy a
- e) podají důkaz o majetku nebo zaměstnání, jehož výnos postačuje k výživě rodiny.

Nevyžadovalo se tedy již vysvědčení o zkoušce Bne-Zion, a povinnost zkoumat, zda mezi snoubenci neexistuje překážka příbuzenství nebo švagrovství, přenesena s odvoláním na § 127 z politické správy na rabíny, čímž byl stav u nás již pravděpodobně stabilisován.¹⁴⁵

Přinesl tedy rok 1848 rozklad starého systému numeru clausu židovských rodin a nastupující Bachova reakce, ačkoliv židovská manželství podrobila znovu dohledu politických úřadů, nevrátila se již k starým feudálním předpisům a stanovila k povolení podmínky, které se valně nelišily od předpisů platných pro ostatní obyvatelstvo s ponecháním jen některých reminiscencí na starší stav.

Nicméně nejasný a protiústavní stav, jak se vytvořil uznáním § 124 v době Bachovy reakce, a různá praxe v různých habsburských zemích při jeho provádění, vynutily si po pádu Bachova režimu spolu s jinými

¹⁴² Odpověď místodržitelství chebskému krajskému hejtmanství z 12. května 1853 č. 8599.

¹⁴³ 6. května 1853 č. 10521; urgency 4. srpna 1853 č. 16124.

¹⁴⁴ Otištěno též u Astla, Alphabetische Sammlung aller politischen usw. Gesetze des Kaiserthums Oesterreich III. str. 1652.

¹⁴⁵ Nařízení ministerstva spravedlnosti č. 144/1853 ř. z., zavádějící platnost manželského práva OZO do Sedmihradska, vázalo udělení souhlasu podle § 124 na tyto podmínky: a) jmění nebo zaměstnání, jež může zaručit výživu rodiny, b) stáří 24 a 18 let, c) vysvědčení rabína o zachovalosti nupturientů.

reformami, jimiž byla emancipace židů dokončena, také výslovného zrušení § 124 OZO, k němuž došlo ještě před počátkem konstituční vlády cís. nařízením z 29. listopadu 1859 č. 217 ř. z. se zpětnou účinností. Jím byly konsensy politických úřadů k židovským sňatkům podrobeny stejným pravidlům, jaká platila pro křesťanské obyvatelstvo a pro všechny, kdo se dopustili jeho nerespektováním trestného činu podle § 507 tr. zák. resp. § 781 voj. trest. zák., byla vyhlášena amnestie. Tím byla tato smutná kapitola z dějin manželského práva v našich zemích ukončena.

Zvláštní manželské právo pro osoby židovského vyznání, jak je zakotvil nejprve patent č. 130/1791 JGS a potom §§ 123—136 OZO, bylo v konkrétních okolnostech svého vzniku kompromisem mezi absolutistickým státem a židovskou buržoasií, jemuž byly obětovány zájmy širokých mas chudšího židovského obyvatelstva. Z tohoto hlediska rakouská úprava ne zlepšila neutěšený rodinný život většiny židovského obyvatelstva, jenž byl ztěžován zvláště ustanoveními numeru clausu židovských manželství.

Provedení emancipace židů během šedesátých let a uskutečnění alespoň hlavních postulátů formální rovnosti před zákonem změnilo podstatně jejich životní podmínky v kapitalistické společnosti a odpadla také správní omezení židovského manželského práva. V důsledku toho nabyla také ustanovení §§ 123—136 OZO poněkud jiného významu.

Přezíravý postoj rakouského státu k židovskému živlu sice dokumentovala trvalá neochota provést opravy manželského práva pro židy v OZO, jež bylo založeno na primitivních znalostech židovského náboženství, a také rozmanité projevy diskriminace židovských osob potrvaly v manželském právu i po prosincovné ústavě. Stát v procesech o rozluky židovských manželství nezřizoval defensora matrimonii a vtiskoval jim tím známku inferiority, a podobně při domluvách před rozvodem a rozlukou smíšených manželství zůstávala v platnosti stará pro židy ponižující ustanovení. Nejzávažnějším diskriminačním předpisem manželského práva byl však § 64 OZO platný až do r. 1919, který znemožňoval sňatky židů s křesťany. § 64 udržoval i židovskou buržoasii v uctivém odstupu od ostatních částí vládnoucí třídy a trvale ztěžoval splnutí židů s ostatním obyvatelstvem i po emancipaci, jako ostatně celý princip zvláštní úpravy manželského práva podle jednotlivých konfesí.

Přece však přinášelo jejich manželské právo židům i některé nemálo cenné výhody. Tak katolíci jen se závistí mohli patřit na §§ 133—5 OZO s jejich možností rozluky dohodou stran, která jim vůbec nebyla dostupná a stejně tak evangelíci a bezkonfesní, kteří sice mohli rozluky dosíci, ale museli provádět trapné dokazování vzájemného nepřekonatelného odporu před soudem, pokud nemohli prokázat již zjevně skandalisující důvody podle § 115. V tomto směru bylo tedy postavení židovských osob v manželském právu nesporně výhodnější.

Tepřve manželská novela č. 320/1919 Sb. z. a n. sjednotila manželské právo židů s obecným manželským právem a odstranila i § 64 s jeho zákazem konnubia. Ale období sjednocení manželského práva židů s manželským právem ostatního obyvatelstva bylo jen krátké a přechodné.

S německou okupací byla vztažena na naše území i německá úprava židovských manželství v tzv. norimberských zákonech, a tak se na konci kapitalismu objevují opět zvláštní a omezovací ustanovení v manželském právu pro židy, s nimiž kapitalismus svou éru započal, a to v podobě ještě mnohem brutálnější.

V podstatě nebylo tu, ačkoli se nacisté holedbali využitím eugenických a rasových principů, ve vymezení okruhu židovského obyvatelstva proti dřívějšímu stavu změn; pro určení pojmu žida zůstala koneckonců rozhodná náboženská příslušnost předků¹⁴⁶ a na pavědecké rasové principy nespolehali se ani nacisté sami, novinkou bylo jen vytvoření podivného pojmu židovského míšence.

Vládní nařízení ze 7. března 1942 č. 85 Sb., provádějící a doplňující „zákon na ochranu německé krve a německé cti,“ obnovilo v § 2 zase roku 1919 zrušený zákaz konnubia židů s „nežidy“ a pro sňatek židovského míšence s nežidem předepsalo zvláštní povolení ministerstva vnitra. Manželství uzavřené proti tomuto předpisu bylo neplatné a kvalifikováno jako zločin, trestný žalářem od 1 do 15 let (§ 8 odst. 1). Fašistický zákon šel však ještě dále než předpisy feudálního absolutismu a zakázal (§ 5) i mimomanželský pohlavní styk žida s nežidem, jenž byl podle okolností kvalifikován jako přečin (tuhé vězení od 1 do 5 let) nebo zločin (žalář od 1 do 15 let). Aby mu předešel, zakázal § 6 zaměstnávat v domácnostech židů arijské služebné, pokud by byly mladší 45 let.

Brutální tresty, které vysoko převyšovaly tresty stanovené právem feudálního absolutismu na porušování omezovacích předpisů pro manželství židů, a ještě horší praxe, která bez ohledu na tyto předpisy usilovala rozvrátit smíšená manželství, deportace a přímá fysická likvidace židovského obyvatelstva — to byly prostředky, jakými skončila kapitalistická epocha v dějinách židovského manželského práva u nás, které dokumentují naprostou neschopnost kapitalistického společenského řádu zaručit řádný rodinný život celé rozsáhlé části obyvatelstva.

¹⁴⁶ K vymezení pojmu žida podle protektorátních předpisů srov. § 1 vlád. nař. ze 4. července 1940 č. 136 Sb. z. a n. a § 1 vl. nař. č. 85/1942 Sb. z. a n.

DAS BESONDERE EHERECHT FÜR PERSONEN DES JÜDISCHEN RELIGIONSBEKENNTNISSES IN DEN JAHREN 1783 – 1945

Jifi Klabouch

Zweck der Abhandlung ist die Vorbereitung einiger Teilschlüsse für eine umfassendere Studie über die Ehehindernisse und Eheverbote im bürgerlichen Recht durch die eingehende Bearbeitung von Spezialfällen von Hindernissen bei Personen jüdischen Religionsbekenntnisses im Zusammenhang mit der Entwicklung ihres besonderen Eherechtes.

Die Juden richteten sich am Ende des Feudalismus in den böhmischen Ländern in Ehesachen ohne Beschränkung nach dem mosaischen Recht und die Jurisdiktion übten die Rabbinergerichte aus. Das Ehepatent Josefs II. Nr. 117/1783 JGS begründete die staatliche Jurisdiktion in Ehesachen und das staatliche Eherecht, brachte aber für die Juden keine Sonderbestimmungen. Daher kam es zu langwierigen Reibereien zwischen den Juden und den Staatsorganen, aber unter der Regierung Josefs haben die Juden keine Bewilligung von Sonderbestimmungen erreicht. Unter den Prager Juden entstand eine Aufklärungspartei, zu deren Programm die Erweiterung der Gültigkeit des galizischen Judenpatentes aus dem Jahre 1789 auch auf Böhmen wurde, von dem sie eine Milderung des Regimes des Numerus clausus für jüdische Ehen erwarteten, welches seit dem Jahre 1725 in den böhmischen Ländern angewendet wurde. Dafür waren sie bereit, ihren, der Religion entsprechenden Abweichungen, im Eherecht zu entsagen und das einheitliche staatliche Eherecht zu unterstützen.

Die orthodoxe jüdische Partei, geführt von den Rabbinern und unterstützt von der jüdischen Großbourgeoisie, nützte aber die Reaktion unter der Regierung Leopolds II. aus und erreichte für die Juden im Patent Nr. 130/1791 JGS die Anerkennung einiger Abweichungen im Eherecht, nachdem sie rücksichtslos die Aussichten breiter jüdischer Schichten auf eine Milderung des Numerus clausus für Ehen den religiösen Dogmen opferte. Nach zwei Jahrzehnten weiterer Reibereien wurden diese Sonderregeln als §§ 123–136 in das Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch aus dem Jahre 1811 übernommen.

Das Eherecht, wie es für die jüdische Bevölkerung geboten wurde nach den Vorschriften dieses Gesetzbuches, welche einerseits allgemein für sämtliche Konfessionen, andererseits besonders für Juden galten, war ein Ergebnis des Kompromisses zwischen dem absolutistischen Staat und dem Rabinat und der hohen jüdischen Bourgeoisie. Es gewährte zwar den Juden einige Begünstigungen im Vergleich zu dem für die Christen bindenden Rechte (namentlich die Möglichkeit der Trennung nach gegenseitigem Einverständnis, einen engeren Umfang der Hindernisse der Verwandtschaft und Schwägerschaft) wich aber von den Dogmen der jüdischen Religion in einer Reihe von Punkten ab (Levirat, Trennung nach dem Willen einer der Parteien u. w.), führte die dem jüdischen Rechte unbekannten Institutionen des Aufgebotes und der Scheidung von Tisch und Bett ein, verhartete in vielen Fragen bei der scharfen Diskriminierung der Juden (Mischehen, Trennungsverfahren u. ä.) und formulierte im § 64 direkt das Eheverbot zwischen Juden und Christen. Im ganzen handelte es sich um mißlungene Bestimmungen, deren Inhalt richtig die niedrige Stufe der Judenemanzipation im Österreich Metternichs widerspiegelte.

Dieser Charakter des Eherechtes für jüdische Personen wurde dadurch gesteigert, daß das Bürgerliche Gesetzbuch die Verwaltungsvorschriften unberührt ließ (in Böhmen namentlich das Judenpatent vom 3. August 1797), welche den Abschluß einer jüdischen Ehe von der Bewilligung der politischen Behörden abhängig machten (§ 124 ABGB). Da die Gesamtzahl der im Lande tolerierten jüdischen Familien nicht erhöht werden durfte (in Böhmen 8600, in Mähren 5400, in Schlesien 119), durften die Behörden die Heirat stets nur dem ältesten Sohne der Familie bewilligen; die anderen waren zu lebenslänglichem Zölibat verurteilt. Zu der Erteilung des Konsenses der politischen Behörden zu einer jüdischen Eheschließung wurde aber noch die Erfüllung einer ganzen Reihe von weiteren Bedingungen gefordert, namentlich der Nachweis eines gewissen Vermögens der Brautleute, welches gewährleisten sollte, daß die neu entstandene Familie hohe Steuern zahlen wird.

die Entrichtung vieler Taxen und Gebühren u. ä. Während die Zustimmung zur Eheschließung seit dem Jahre 1781 an die christliche Bevölkerung kostenlos erteilt wurde, war sie bei den Juden eine Gelegenheit zu einer gründlichen Gelderpressung. Der Staat schuf sich daraus sogar eine regelmäßige Einnahmenquelle; gegen eine beträchtliche Geldzahlung war es seit dem Jahre 1731 möglich, Dispens vom Numerus clausus zu erlangen und die Ehebewilligung für Juden wurde so nur zu einer reinen Geldfrage.

Der Numerus clausus für jüdische Ehen war daher für die vermögenden jüdischen Schichten kein unüberwindliches Hindernis und daraus kann man es sich erklären, warum im Kampfe um die jüdische Emanzipation, welcher von der jüdischen Bourgeoisie geführt wurde, die Forderung nach seiner Aufhebung nicht an zentraler Stelle steht, obwohl er den breiten Massen der ärmeren jüdischen Bevölkerung für das ganze Leben die Aussicht auf Gründung einer Familie nahm. Daher kam es auch bis zum Jahre 1848 zu keiner Änderung dieses Regimes.

Im Verlaufe der Revolution aber entglitt die Regulierung der jüdischen Ehen den Behörden aus den Händen. Nachdem beide Verfassungen (Pillersdorffs und Stadions) die Gleichheit vor dem Gesetz ohne Rücksicht auf das Religionsbekenntnis proklamiert hatten, hörten die Behörden selbst auf, auf der Applizierung des § 124 ABGB zu bestehen. Erst nach der Widerrufung der Verfassung im Jahre 1851 lebten neuerlich Tendenzen zur Begrenzung der jüdischen Ehen auf. Mit dem Erlaß des Ministeriums des Innern vom 23. August 1854 wurde eine neue Richtlinie herausgegeben, welche zwar nicht den Numerus clausus jüdischer Familien erneuerte, aber doch die Bewilligung einer jüdischen Eheschließung an bestimmte Bedingungen knüpfte, welche der übrigen Bevölkerung nicht auferlegt waren. Mit dem Sturz des absolutistischen Regimes kam es aber durch die kaiserliche Verordnung Nr. 217/1859 RGBl. zur endgültigen Wende, wodurch der § 124 ABGB vollständig beseitigt und die Bewilligung jüdischer Eheschließungen den gleichen Vorschriften unterworfen wurde, welche für die christliche Bevölkerung galten.

Das besondere jüdische Eherecht blieb aber weiterhin in Geltung. Die Juden hatten darin zwar einige unbestreitbaren Vorteile (Ehetrennung), aber verschiedene Erscheinungen ihrer Diskriminierung dauerten unverändert auch nach der Dezemberverfassung aus dem Jahre 1867 weiter. Namentlich der § 64 ABGB, welcher Eheschließungen zwischen Juden und Christen unmöglich machte, erschwerte dauernd die Verschmelzung der Juden mit der übrigen Bevölkerung. Erst die tschechoslowakische Eherechts-Novelle Nr. 320/1919 Slg. beseitigte die Konfessionsunterschiede im Eherecht und vereinheitlichte das Eherecht für die gesamte Bevölkerung, aber nicht für lange Zeit. Mit der deutschen Okkupation wurde auch auf unser Gebiet die Geltung der sogenannten Nürnberger Gesetze ausgedehnt, das Verbot der Eheschließungen von Juden mit Nichtjuden erneuert, wurde auch ihr außerehelicher Geschlechtsverkehr verboten und eine Reihe von anderen weiteren Beschränkungen eingeführt.

Es ist ersichtlich, daß die kapitalistische Rechtsordnung dauernd nicht imstande war, Bedingungen für ein geordnetes Familienleben eines ganzen zahlreichen Teiles der Bevölkerung zu schaffen.